

Juridisk oversettelse – hvorfor så vanskelig?

Universitetet i Oslo
Det juridiske fakultet

Kandidatnummer: 516
Leveringsfrist: 26. april 2010

Til sammen 17 988 ord

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>JURIDISK OVERSETTELSE – HVORFOR SÅ VANSKELIG?</u>	<u>1</u>
1.1	Innledning	1
1.2	Det juridiske fagspråket	2
1.2.1	Det juridiske fagspråkets pragmatikk	4
1.2.2	Syntaks – setningsoppbygging (og litt om stil)	6
1.2.3	Ordforråd	13
1.2.4	Stil	16
1.2.5	En retorisk side	18
1.2.6	Språk som maktmiddel	18
1.3	Oversettelse	19
1.3.1	Stemoderlig interesse	19
1.3.2	Oversettelse angår alle – overalt	20
1.3.3	Translatologiske tilnærminger	22
1.3.4	Den juridiske oversetteren – jurist eller lingvist?	24
1.3.5	Vanskelig, vanskeligere, vanskeligst	25
1.3.6	Hvordan det ikke skal gjøres	26
1.3.7	Synlig eller usynlig?	27
1.3.8	Terminologiske utfordringer – ekvivalens	29
1.3.9	Særlige situasjoner	46
1.3.10	Parallele autoritative språkversjoner – formalitet og fiksjon?	55
1.3.11	Når det går galt	55
1.4	Oppsummering	60
<u>2</u>	<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>62</u>

1 Juridisk oversettelse – hvorfor så vanskelig?

«Even to attempt to translate is to experience necessary but instructive failure.»¹

1.1 Innledning

Oversettelse av juridisk tekst er blant de aller eldste former for oversettelse, og har vært en uadskillelig del av jussen i uminnelige tider. I dag er jussen grenseoverskridende som aldri før, og oversettelsesbehovet er deretter. Juridisk oversettelse blomstrer i omfang, men vies ikke all verdens oppmerksomhet som fag. Mitt ærend i denne oppgaven er å vise hvor nødvendig og allestedsnærværende disiplinen er, og hvilke utfordringer den har å by på – i tillegg til å vise hvorfor det noen ganger er så innmari vanskelig å ikle jussen en ny og fremmed språkdrakt.

Juridisk oversettelse forutsetter god kjennskap til både språket og retten. Derfor introduserer jeg leseren for viktige særtrekk ved det juridiske fagspråket. Selve jussen forutsetter jeg kjent.

Translatologisk teori – både den generelle, den fagspråksesifikke som angår *language for special purposes* (LSP) og den med juridisk slagside – kan bli *veldig* teoretisk. Jeg begrenser meg til å berøre visse deler av teorien, og la andre ligge. Det er to grunner til dette: For det første har jeg valgt å konsentrere meg om en praktisk tilnærming til oversettelse. Jeg velger ut de teoretiske spørsmål som jeg oppfatter at har klar praktisk relevans. Så bruker jeg energi og plass på å knytte an til praktiske eksempler. For det andre

¹ James Boyd White, *Justice as Translation: An Essay in Cultural and Legal Criticism*, «Introduction» side xvii.

vil et samvittighetsfullt dypdykk ned i den smaleste og mest obskure teorien føre for langt, og sprengte oppgaveformens rammer. Man skal ikke gape for vidt.

De mange praktiske eksemplene kommer i alle fasonger. Noen er små, noen store. Noen er enkle, noen innfløkte. Noen er hentet fra lovtekst, noen fra helt andre kilder. Et vidt spekter av rettsområder er berørt. Dette kan virke tilfeldig, og er det i noen grad. Jeg har plukket eksempler der hvor jeg har funnet dem; dét hvert enkelt av dem eksemplifiserer har vært styrende, mer enn noen tentativ katalogisering. Samtidig viser mangfoldet at oversettelsesproblematikken er relevant for samtlige rettsområder.

Norsk språk har to målformer, og man kan påvise forskjeller i juridisk fagspråk på nynorsk og bokmål. Dette avgrenser jeg mot, og retter i stedet blikket mot fremmedspråkene. Videre avgrenser jeg oversettelsesbegrepet mot simultantolking, som jeg ikke kommer nærmere inn på. Det forhindrer ikke at det meste jeg skriver også er relevant for tolken. Med juridisk fagspråk forstås her alt språk med juridisk anstrøk, formål eller funksjon, altså en vid forståelse.

1.2 Det juridiske fagspråket

Hvert fag har sitt eget fagspråk. Et fag har *alltid* sitt eget fagspråk. Fagspråket tjener en rekke spesifikke formål. Det letter kommunikasjonen fagfolk imellom. Ethvert spesialisert fagmiljø vil raskt utvikle en spesialisert terminologi for alt det som skiller faget fra det hverdagslige utenfor, og for alt det i faget som ikke enkelt kan uttrykkes ved hjelp av det hverdagslige språket. Man kan si at fagspråket supplerer der hvor det vanlige språket kommer til kort, eller tar over der hvor det vanlige språket slutter.

Men det samme fagspråket kan samtidig hemme kommunikasjonen mellom fagfolk og lekfolk, og mellom ulike fag. Peter Tiersma sier det slik: «What may be useful shorthand to

a lawyer is impenetrable gobbledegook to the layman.»² Fagspråket skaper distanse, gjør faget mindre tilgjengelig for utenforstående. Jo mer uforståelig fagspråket lyder, desto vanskeligere framstår også selve faget bakenfor. Noen fagfolk kan fristes til å forsterke skillet mellom fagmiljøet og verden utenfor ved å gjøre sin egen bruk av fagspråket mer utilgjengelig enn strengt tatt nødvendig, og derved forsøke å framheve egen ekspertise.³ Noen pynter på det banale for å gjøre det mer imponerende. Men de fleste opplever nok likevel at det er uheldig når lekfolk ikke lenger er i stand til å henge med.

For å kunne hevde at juridisk språk er noe eget og definerbart, må vi se nærmere på dette fagspråket og prøve å identifisere det juridiske fagspråkets særlige kjennetegn. Videre må vi påvise hvordan disse særegenhetene skiller det juridiske språket fra det vanlige språket. Et viktig spørsmål i denne sammenhengen er om situasjonen er den samme i andre språk og andre rettstradisjoner, med andre ord om det juridiske fagspråket er like markant forskjellig fra hverdagspråket i alle land og alle rettstradisjoner.

Juridiske regler kjennetegnes ved at de regulerer vår adferd og fester sosiale normer til papiret. Dette gjenspeiles i språket som brukes for å formulere reglene. Reglene må nødvendigvis være nært knyttet til språket; språkets muligheter muliggjør de reglene vi har, språkets begrensninger setter grenser for reglene. Jussens normative natur og funksjon gir det juridiske fagspråket noen lett identifiserbare kjennetegn – og noen mer vanskelig identifiserbare. Mange særtrekk skyldes jussens særegne funksjon og formål.

Juristens verktøy er først og fremst språket. Hva enten han er dommer, prosedyreadvokat, lærer, forfatter eller saksbehandler, så formidler juristen sin juss ved hjelp av språket. Derfor blir språkferdighetene, herunder retoriske gaver og skriftlig framstillingsevne, og de språklige nyansene så viktige. Juristen har ingen maskiner eller fysiske verktøy til hjelp i

² Peter Meijes Tiersma, *Legal language*, Chicago – London 1999 side 204.

³ Mens andre mener at det eneste de framhever er sin egen språklige utilstrekkelighet.

arbeidet. Han har ingen rørleggertang, intet tannlegebor, ingen brannbil. Juristen har språket.

Det er et velkjent problem at mange såkalte ikke-jurister synes de fleste typer juridiske dokumenter er vanskelige å forstå. Selv om årsakene kan være mange, er det god grunn til å anta at selve det juridiske språket er et stort og viktig hinder for forståelsen. Det juridiske fagspråket skiller seg ut på en rekke områder. Det har sitt eget juridiske ordforråd, sin egen spesielle setningsoppbygging, sin egen stil, sin egen diskurs og sin egen pragmatikk.

Visse aspekter ved det juridiske språket kan skape flere og større problemer enn andre. Noen ganger hemmes forståelsen av språklige faktorer som ikke egentlig er særegne for jussen, eller i hvert fall er mer språklige enn juridiske. Noen andre ganger bryter forståelsen sammen uten at det har noe som helst med språket å gjøre, men mer skyldes selve det juridiske innholdet i det som sies.

Alt dette utgjør en jungel av utfordringer for oversetteren som skal oversette fra ett språk til et annet.

1.2.1 Det juridiske fagspråkets pragmatikk

Pragmatikk er læren om hvordan vi velger å bruke språket avhengig av hvilken sak det gjelder eller hvilken situasjon vi står oppi. Når vi kjenner de formelle og uformelle kravene, når vi kjenner *tonen*, kan vi tilpasse oss, velge våre ord mer treffsikkert, kommunisere mer effektivt og vellykket. På pragmatikkens felt har juristene intrikate regler av både formell og uformell art. Dertil har enhver jurist meget omfattende og rigide forventninger til kollegenes og profesjonsfellenes språkføring.

1.2.1.1 Vagt versus kasuistisk språk

Lovtekst kan variere; det er mange måter å skrive en lov på.⁴ Lovteksten er noen ganger generell, vag eller flertydig, for den skal passe på en rekke mer eller mindre like tilfeller som har det til felles at de ennå ikke har inntruffet. Dette skaper usikkerhet, eller i hvert fall uenighet og sakførsel. Det samme kan gjelde kontrakter. Rom for tolking og uenighet, som skyldes kontraktens pragmatikk, kan bidra til å utløse rettslige tvister. Å rydde opp i uklarhetene blir til slutt en oppgave for domstolene; de skal etterstrebe rettslig avklaring og konsekvent lovtolking. I praksis er det dermed den enkelte dommer, eller det enkelte dommerkollegium, som blir sittende igjen med ansvaret for å hankses med problemer som i stor grad er språklige – lingvistiske – i sin natur.

Andre ganger kan det, selv om vi i det store og hele for lengst har forlatt den strengt kasuistiske formen fra landskapslovene, ennå forekomme at lovteksten er mer kasuistisk anlagt (enn beskrevet ovenfor). Dét kan i sin tur medføre et nytt sett med fordeler og ulemper. i NOU 1994: 12 *Lov om vassdrag og grunnvann* heter det om den gamle vassdragsloven av 1940, som nå ikke lenger gjelder, at «[m]ed sin nitide utforming kan nok loven gi god veiledning om konkrete spørsmål som den regulerer, men det er vanskelig å få oversikt over den, og den er tung å trenge inn i for den uinnvidde».⁵

1.2.1.2 Performative utsagn

Ett iøynefallende særtrekk ved juridisk fagspråk, som sorterer under pragmatikken, er de såkalte *performative utsagn*. Det dreier seg om språklige handlinger som endrer virkeligheten idet de ytres. Språket går fra å være rent beskrivende til å skape en ny rettslig tilstand. Et typisk eksempel er vigsleren som erklærer: «Siden dere nå – i vitners nærvær –

⁴ Mer om dette straks nedenfor i avsnittet om syntaks.

⁵ NOU 1994: 12 *Lov om vassdrag og grunnvann* side 452.

har lovet hverandre å leve sammen i ekteskap, erklærer jeg dere for rette ektefolk å være».⁶ Ekteskapet blir inngått i samme øyeblikk som ordene ytres, *ved at de ytres*. Rommet, personene og verden utenfor er den samme, men selve talehandlingen forandrer virkeligheten for dem det gjelder. Andre eksempler er saksbehandleren som slår fast at *klagen tas til følge og vedtaket oppheves*, påtalejuristen som beslutter at den siktede *settes under tiltale* og dommeren som i domsslutningen skriver at den tiltalte *dømmes for overtredelse av straffeloven*. Som følge av det performative utsagnet oppstår nye rettigheter og nye plikter, en ny status, en ny tilstand.

Videre er det i den juridiske verden forskjell på ordenes innhold, betydning og effekt avhengig av hvem som bruker dem, og på hvilket tidspunkt de brukes; ordene *tiltalte frikjennes* betyr én ting når forsvarsadvokaten bruker dem idet han legger ned sin påstand, men har en ganske annen effekt dersom dommeren gjentar dem i sin domsslutning noen dager senere.

Også mindre iøynefallende performative markører preger kontrakter, lover, testamenter og en rekke andre juridiske tekster. Verb som *skal*, *må* og *kan* dominerer. Vedtak, beslutninger og avtaler oppretter institusjoner, etablerer rettigheter, dokumenterer løfter og fastlegger fakta. Deborah Cao sier det slik: «Typically, legislation is a prime example of ‘saying as doing’.»⁷

1.2.2 Syntaks – setningsoppbygging (og litt om stil)

Setninger i juridisk fagspråk har generelt en klar tendens til å være lengre enn setninger i språket for øvrig.⁸ Setningsoppbyggingen er dertil ofte komplisert. Noen ganger er setningens kompleksitet verre for forståelsen enn selve lengden. Mye informasjon dyttes

⁶ Formuleringen er lånt fra vigsler Ragnhild Øverjordet, og er hentet fra mitt eget bryllup.

⁷ Deborah Cao, *Translating Law*, Clevedon – Buffalo – Toronto 2007 side 21.

⁸ *Ibidem*, med videre henvisninger. Se også Britt-Louise Gunnarsson, *Lagtexters begriplighet – En språkfunksjonell studie av medbestämmandelagen*, Lund 1982.

inn i én og samme setning.⁹ Tiltalebeslutninger er et eksempel på verstinger i så måte; de kan ha oppsiktsvekkende innfløyte setninger, eller i det minste setninger som avviker fra vanlig setningsoppbygging i betydelig grad.¹⁰ I avtaler og i lovtekst plasseres tallrike vilkår og unntak i leddsetninger. Alt dette kan ofte være nødvendig, gitt behovet for å kommunisere noe som er komplekst og sammensatt, og hvor detaljer er av usedvanlig stor betydning.

Et annet kjennetegn er en syntaks preget av det upersonlige og formelle. Også dette anses som nødvendig; det personlige og uformelle ville være et malplassert diskursbrudd i en lovtekst.

Ytterligere et kjennetegn er utstrakt bruk av passivkonstruksjoner. Ofte kritiserer vi passivkonstruksjoner fordi de strider mot det grammatikalske grunnprinsippet om at setningens innholdsmessige kjerne bør korrespondere med dens grammatiske kjerne; i en passivkonstruksjon overtar det leddet som innholdsmessig er objektet subjektets grammatiske funksjon – objektet *blir* tilsynelatende subjekt. Dette gjør setningen tyngre og mer utilgjengelig enn nødvendig. Carl Svernlöv bemerker at «[ä]ven om man bortser från de rent grammatiska problemen med passivformen gör den framställningen både livlös och längre».¹¹ Men samtidig minner Finn-Erik Vinje om at det er gode grunner til at man bruker passivkonstruksjoner, særlig i lovtekst:

«Lovene handler om generelle forhold og er etter sin natur fattige på handlende subjekter. Passive setninger kan konstrueres slik at de ikke trenger noe handlende subjekt, og det er derfor ikke annet enn rett og rimelig at andelen av passivsetninger er større i lovspråket enn i de fleste andre prosa-sjangere.»

⁹ Setningslengden kan holdes i tømmene ved hjelp Carl Hugo Björnssons Liks-beregner, et verktøy som analyserer ord- og setningslengde og bedømmer tekstens lesbarhet. Se lix.se.

¹⁰ Språket i en tiltalebeslutning avviker så mye fra vanlig språk og vanlig setningsoppbygging at det i noen tilfeller går i stå selv for erfarne påtalejurister; grammatiske feil og mangler oppstår lett.

¹¹ Svernlöv, Carl, *Juridisk engelska – Modern affärsjuridisk kommunikation med praktiska exempel*, Stockholm 2008 side 75.

Vinje har selvfølgelig rett i dette. Derfor skriver lovkonsipistene at «heftelse skal slettes»,¹² «det tinglyses bevis»,¹³ «[m]elding gis»,¹⁴ «[s]amtykke kan gis»,¹⁵ «fornybart vev uttas»¹⁶ og «siktete domfelles»,¹⁷ selv om språkbrukere utenfor det juridiske språkets grenser oppfatter det som i overkant tungt og uinspirert.

Såkalte *nakne substantiver* forekommer ofte i norsk juridisk fagspråk. Det dreier seg om substantiver som står helt alene, uten hverken artikkel eller bøyningensendelse: «*Sært tillegg ytes*»;¹⁸ «Fordel vunnet ved arbeid omfatter»;¹⁹ «Verdipapirregister skal ha kontrollkomité»;²⁰ «Tredjeperson kan tre inn som part»;²¹ «Sykkel eller annet kjøretøy som ikke er motorvogn, kan kjøres»²². Slike nakne substantiver forekommer relativt sjelden andre steder. I de fleste ikke-juridiske sammenhenger vil de oppfattes som fremmedelementer.

I tillegg kommer innbyrdes forskjeller fra ett juridisk språk til et annet. Norske jurister bekjente seg lenge til kansellistilens etterdønninger. I tysk lovtekst florerer attributive partisipper og adjektiver samt foranstilte preposisjonsuttrykk («*einer dadurch verursachten besonderen Folge*»)²³. Juridisk engelsk preges av kompleks setningsstruktur, doble nektelser (*not impossible, not unlikely, not insignificant*), uvanlige og formelle – i noen tilfeller nærmest arkaiske – preposisjoner (*unto, whereupon*), passivkonstruksjoner, og meget lange setninger. Carl Svernlöv beskriver et skrekkeksempel:

¹² Tinglysningslovens § 32 første ledd.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Reinbeitelovens § 10 annet ledd.

¹⁵ Transplantasjonslovens § 1 annet ledd.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Straffeprosesslovens § 40.

¹⁸ Folketrygdlovens § 3-3 første ledd.

¹⁹ Skattelovens § 5-10.

²⁰ Verdipapirregisterlovens § 4-2.

²¹ Tvistelovens § 15-3 første ledd.

²² Trafikkreglene § 5 tredje ledd.

²³ «[E]n derigjennom forårsaket særlig følge» (min oversettelse). Fra *Strafgesetzbuch* § 11 (2).

«Att skriva långa meningar är nästan en yrkessjukdom hos jurister, särskilt engelsktalande sådana. Bland det värsta jag sett var en ersättningsklausul i ett leasingavtal som hamnade på mitt bord för en tid sedan. Jag räknade till 490 ord på nästan 2 hela sidor utan punkt, och det finns säkert värre exempel. De många bisatserna och villkoren och undantagen inom parenteser gjorde texten nästan obegriplig.»²⁴

1.2.2.1 Variasjon også i lovene

Et interessant fenomen, som meget vel kan sortere under syntaksoverskriften, er at graden av det man kan kalle fagspråklig farging, varierer fra lov til lov.²⁵ Lovgiver tilpasser språket i den enkelte loven til den antatte brukergruppa.

Dreier det seg om en lov som regulerer et smalt felt hvor alle lovens lesere og brukere formodes å være enten kvalifiserte jurister eller andre profesjonelle aktører, vil lovgiver tillate at loven holdes i et språk som preges av tekniske fagtermer og såkalt stammespråk. Tankegangen synes å være at dersom dette skulle gjøre lovteksten utilgjengelig og vanskelig å forstå for lekfolk, så får det heller bare være, de skal jo uansett ikke lese loven. Dreier det seg derimot om en lov som regulerer et felt hvor privatpersoner og andre ikke-profesjonelle må forventes å ferdes, vil lovgiver bestrebe seg betraktelig på å føre loven i et lettfattelig og enkelt språk. Dette er en bevisst framgangsmåte i Norge, men også i andre land kan man se lignende tendenser.

Bevisstheten omkring lovspråkets nærmere utforming i lover med ulike målgrupper er grundig fundert i rettssikkerhetsbetraktninger; spesielt henger den nært sammen med tanken om at ethvert rettssubjekt skal kunne forutberegne sin rettsstilling. Den som ikke engang kan lese og forstå loven, har et dårlig utgangspunkt i så måte. Samtidig må vi unngå å skru forventningene til lovtekstens klarhet altfor høyt opp. Effekten av tiltakene er på

²⁴ Svernlöv, *op.cit.* side 73

²⁵ Mye av det jeg her sier om *syntaks* i ulike typer lovspråk, kunne like gjerne rubriseres under avsnittet om språkets *stil* nedenfor.

ingen måte så stor at lovgiver kan beskyldes for å gå rådgivende advokater i næringa. Det er dertil viktig å være klar over at et klarere og bedre språk aldri vil kunne være noen garanti for lettfattelig og intuitivt innhold eller materielt gode regler.

1.2.2.2 Å måle forståeligheten

På flere språk pågår arbeidet for å forenkle og fornye det juridiske og administrative språket.²⁶ I Norge er *Klart språk i staten* et samarbeidsprosjekt mellom Språkrådet og Direktoratet for forvaltning og IKT.²⁷ Hos oss er initiativet relativt nytt. På engelsk har det vært et tema lenge, med organisasjonene *Plain English Campaign*²⁸ og *Clarity*²⁹ som viktige aktører.

1.2.2.3 I praksis

1.2.2.3.1 Plan- og bygningsloven

La oss se nærmere på et par eksempler hvor språket bevisst er tilrettelagt for lovens antatte brukere: plan- og bygningsloven fra 2008 og lov om finansiell sikkerhetsstillelse fra 2004.

I 2008 fikk vi en ny plan- og bygningslov. Den gamle hadde et velfortjent rykte som «meget vanskelig tilgjengelig».³⁰ Bildet var sammensatt, og det var mange grunner til at loven ble oppfattet på den måten. Blant annet var strukturen særlig uoversiktlig, med mange regler tilsynelatende ulogisk blandet sammen uten tematisk sammenheng. En plan- og bygningslov har en vid og variert krets av brukere. Noen er jurister; disse kan være

²⁶ Se note 9.

²⁷ Se www.klarsprak.no.

²⁸ Se www.plainenglish.co.uk.

²⁹ Se www.clarity-international.net.

³⁰ NOU 2001: 7 *Bedre kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven* side 112.

saksbehandlere i forvaltningen eller spesialiserte advokater som møter lovteksten daglig, eller de kan være dommere som møter akkurat denne loven mer sporadisk. Noen er fagfolk fra andre disipliner enn jussen, som ingeniører, entreprenører, utbyggere og eiendomsmeglere. Noen er lekfolk, og møter plan- og bygningsloven i egenskap av nettopp lekfolk. De kjenner hverken jussen, det byggtekniske eller det reguleringsfaglige; de vil bare skille ut tomt til datteren og svigersønnen eller bygge garasje til seg selv. Lovutvalget var tidlig inne på det samme rettsikkerhetspoenget som jeg har nevnt ovenfor, og påpekte at «[s]elve utformingen av loven – at den i det hele tatt kan forstås av lekfolk – er en viktig side av rettssikkerheten».³¹ Men i tillegg til det uoversiktlige, framhevet lovutvalget i NOU-en at «mange formuleringer er kompliserte».³² I arbeidet med den nye plan- og bygningsloven var ambisjonen klar: «Utvalget vil utforme en i formen enklere og lettere tilgjengelig lov.»³³ Språklig sett ville dette innebære å modernisere ordvalget samt forenkle den tunge setningsoppbyggingen. Den gamle lovens inndeling og tematiske ordning (eller fraværet av samme) så vel som innholdet i den enkelte paragraf skulle overhales. Målet var en lov som «oppfattes som logisk og selvforklarende for brukeren» – i grunn et bemerkelsesverdig høyt ambisjonsnivå.³⁴ Den gamle loven fikk altså ingen god attest av utvalget, som ikke etterlot noen tvil om at det lovtekniske og språklige forbedringspotensialet var betydelig.

1.2.2.3.2 Lov om finansiell sikkerhetsstillelse

Lov om finansiell sikkerhetsstillelse befinner seg helt i den andre enden av skalaen hva angår språklig og innholdsmessig tilgjengelighet, sammenlignet med hva jeg vil kalle mer *lekfolkvennlige* lover. Den er så avgjort en lov for spesialistene – og spesialistene er i denne sammenhengen den relativt smale krets som i sitt virke beskjeftiger seg med finansiell sikkerhetsstillelse. Denne loven hører man ikke mye om med mindre man har tilknytning

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.*

³⁴ *Ibidem.*

til finansmarkedet. Inngående kjennskap til lovens innhold har nok bare de som fyller sine dager med nettopp finansiell sikkerhetsstillelse.

Loven hadde sin bakgrunn i et EU-direktiv. Dét i seg selv hadde betydelige konsekvenser for lovens språk.³⁵ Språkbakgrunnen er fremmed. EU-direktivet forelå på de offisielle EU-språkene da direktivet fant veien til Norge, men naturligvis ikke på norsk. Direktivets regler måtte oversettes. Mange av de fremmedspråklige og fremmedrettslige begrepene i direktivet ble *direkte* oversatt. Slike valg om direkte oversettelse innebærer at norsk juridisk språk får nye tilskudd; det juridiske språket utvides og endres.³⁶

Finansiell sikkerhetsstillelse er tematisk nært knyttet til pant, og den nye lovens regler erstattet – vel å merke innenfor lovens virkeområde – mange tradisjonelle panterettslige regler. Dermed ble tradisjonell norsk panterettslig terminologi også erstattet. Loven benytter ordet *sikkerhetsstillelse* der man i stedet kanskje hadde forventet å lese *pant*, og *sikkerhetsstiller* og *sikkerhetshaver* der man ellers tenker seg begrepsparet *debitor* og *panthaver*. Innholdsmessig er dette et uttrykk for at loven åpner for andre sikkerhetsstillelser enn pant, som for eksempel overdragelse av eiendomsrett. Sikkerhet er dermed ikke helt synonymt med pant. Ordvalget er altså saklig begrunnet. Likevel framstår det som fremmed. Her i Norge opplever vi dette som at lovgiver tilsynelatende velger vekk vår tradisjonelle panterettslige terminologi.³⁷ Da er det lett å slutte seg til Kåre Lilleholts treffende hjertesukk i hans kommentarartikkel: «Det blir mykje “finansielt” å halde styr på.»³⁸ Men ny terminologi kan være påkrevd, selv om den skulle føles like ukomfortabel som nye sko. Når sikkerhet ikke er synonymt med pant, tilsier presisjonshensyn at lovgiver skriver sikkerhet og ikke pant. Når lovgiver skal innføre ny terminologi vil det alltid være en balansegang: Å beholde terminologien uendret kan på den ene siden tilsløre det nye

³⁵ Se punkt 1.3.9.3 nedenfor.

³⁶ Se punktene 1.3.9.1–1.3.9.3.

³⁷ Se Kåre Lilleholt, «Finansiell trygdgjeving», i *Håkonarmål*, Bergen 2006 på side 22 og Arne Tjaum, anmeldelse av Ulrik Rammeskov Bang-Pedersens bok *Slutafregning*, i *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2007 på side 264.

³⁸ Lilleholt, *op.cit.* side 22.

rettslige innholdet. Endret terminologi kan være en vekker for rettsanvenderen.³⁹ På den andre siden kan omgripende endringer og ny terminologi virke fremmed og uhåndterlig. Altfor oppkonstruerte begrep kan i verste fall virke paradiske, og svekke lovens autoritet.

Bak ethvert EU-direktiv ligger en homogenitetsmålsetting, et ønske om ensretting. I dette tilfellet var målet med direktivet å legge forholdene til rette for en mer effektiv og strømlinjeformet grenseoverskridende finansiell sikkerhetsstilling. Begrepene i direktivet stammer fra – og skal gi mening i – ulike juridiske kulturer. Sett i lys av dette, kan valget om direkte oversettelse gi god mening. Særlig det grenseoverskridende aspektet framheves ved å velge å oversette direkte, fordi forbindelsen til andre jurisdiksjoner blir tydeligere.

Denne loven har i tråd med moderne norsk lovteknikk både formålsparagraf og tallrike definisjoner. Men det er ikke tilstrekkelig til å gjøre den lettfattelig for lekfolk. Selv for jurister forblir inntrykket ufullstendig, for definisjonsopplistingen er ikke uttømmende. Noen ganger må man vite at et begrep skal ha samme innhold som i en annen lov,⁴⁰ andre ganger må man vite at et begrep er ment å ha et innhold som bestemt avviker fra et tilsynelatende tilsvarende uttrykk i en gitt annen lov. Kun spesialistene kan forutsettes å vite dette.

Et betimelig spørsmål er om en altfor fremmed terminologi faktisk kan motvirke lovens formål, som faktisk er klargjøring og forutberegnelighet.

1.2.3 Ordforråd

Et kjennetegn ved de langt fleste fagspråk er det spesialiserte ordforrådet. For noen fag er ordforrådet det eneste språklige trekket som skiller seg ut; i slike tilfeller kan det være

³⁹ Fremmed terminologi kan også tjene som påminnelse om lovens EU-rettslige bakgrunn, med de konsekvenser det har for den juridiske metoden når loven skal tolkes og anvendes.

⁴⁰ *Finansielle instrumenter*, for eksempel, er definert i en helt annen lov – verdipapirhandellovens § 1-2 nummer 2.

tvilsomt hvorvidt betegnelsen *fagspråk* overhodet er berettiget. For det juridiske fagspråket er dette siste klarere – og samtidig ikke, noe jeg kommer tilbake til nedenfor.

Det særlige ordforrådet som det juridiske fagspråket har opparbeidet seg, og som er særegent for juristene, er en sikker og tydelig markør for den som skal identifisere juridisk fagspråk. Dette er nok en universell sannhet, men samtidig er det spesialiserte ordforrådet unikt for hvert enkelt rettssystem. Deborah Cao hevder at disse eiendommelige jussordene er det mest synlige og slående lingvistiske trekket ved juridisk fagspråk.⁴¹ I alle rettssystemer er det juridiske ordforrådet et direkte resultat av nettopp *dét systemets rett*. Mange enkeltord finnes bare i *sitt* rettssystem. I alle andre rettssystemer, fag og språkformer vil disse være fremmedord – bokstavelig talt.

Peter Tiersma går lenger enn Deborah Cao, og hevder at «[n]o doubt one of the things that makes legal language hardest to understand is its unusual vocabulary».⁴² Det finnes juridiske fagtermer som er godt kjent blant lekfolk. Andre har lekfolk bare overfladisk kjennskap til; de har hørt eller sett uttrykkene, men kjenner ikke innholdet. En tredje gruppe er de aller minst kjente fagtermene, som Tiersma beskriver som «a complete mystery to nonlawyers».⁴³ For egen del vil jeg anta at til og med mange jurister må melde pass når de stilles overfor de mest obskure termene fra et annet rettsområde enn deres eget. Aller størst risiko for misforståelser og kommunikasjonsvansker knytter seg til ord som ikke umiddelbart signaliserer at de *er* fagtermer. Disse er vanlige ord, men har i tillegg et juridisk innhold som er uvanlig og ukjent for mannen i gata. Peter Tiersma kaller dem *legal homonyms*.⁴⁴

For oversetteren, som gjerne ikke er jurist, er slike *juridiske homonymer* ganske enkelt et kjempeproblem. Oversetteren bør ha god kjennskap til *faget* som vedkommende arbeider med å oversette. Og gode ferdigheter på kilde*språket* er en selvfølge. Men dette hjelper lite

⁴¹ Cao, *op.cit.* side 20.

⁴² Tiersma, *op.cit.* side 203.

⁴³ *Ibidem.*

⁴⁴ Se også punkt 1.3.8.2.8 nedenfor.

hvis det ikke foreligger noen indikasjoner på at et bestemt ord eller uttrykk overhodet *har* et spesifikt juridisk innhold. Ordet kan se helt tilforlatelig ut, mens det i virkeligheten rommer strenge og tallrike vilkår, legaldefinisjoner, sedvaner og langvarig domspraksis.

1.2.3.1 Abstraksjon

Abstrakte ord er et typisk trekk ved juridisk språk. De er ikke utelukkende forbeholdt juristene, men er blitt et naturlig virkemiddel i moderne norsk lovteknikk. Lovregler skal passe i en rekke tenkte situasjoner. Da er det nødvendig å abstrahere, å generalisere, å finne en felles essens. Lovgiver må bruke et språk med høyt abstraksjonsnivå, hvis ikke er vi raskt tilbake i den kasuistiske lovteknikken. Finn-Erik Vinjes kostelige eksempel viser hvorfor dette er en hensiktsmessig og god idé:

«Derfor heter det ikke:

Når Kari og Per tar til seg en gutt eller jente, har de rett til å være borte fra jobben, slik at de kan gi ungen mat, stelle og passe den

– men heller:

Ved adopsjon har adoptivforeldrene rett til omsorgspermisjon.»⁴⁵

1.2.3.2 Substantivering

Abstraksjon kombineres ofte med substantivering. En handling eller prosess beskrives ved hjelp av et såkalt *abstrakt substantiv*.⁴⁶ Substantivet dannes ved en ending av typen -ing, -ning eller -else. Man *treffer avgjørelse, foretar prøving* eller *gjør til gjenstand for undersøkelse* i stedet for å *avgjøre, prøve* eller *undersøke*. Fraser som er konstruert på

⁴⁵ Finn-Erik Vinje, *Lovlig språk – Om språk og stil i lover og annet regelverk*, 2. utgave, Oslo 1995 side 34.

⁴⁶ Eller *substantivert abstrakt*. Begge betegnelser brukes.

denne måten, tenderer til å være lengre enn nødvendig. Abstraksjonsiveren kan overdrives og bli en uvane. Vinje advarer mot dette:

«Da stiller vi diagnosen substantivsjuke. Lidelsen arter seg slik at skriveren uten gyldig grunn vraker den enkle, verbale uttrykksmåten til [fordel] for en substantivisk omskrivning».⁴⁷

At substantivering i ikke-juristers øyne er et særtrekk ved det juridiske fagspråket, kan følgende lille sitat fra en anonym avisnotis tyde på: «Politiet har fått pågripelsesbeslutning for gjennomføring av internasjonal etterlysning.»⁴⁸ Det er ikke umiddelbart lett å gjette hva journalisten kan ha ment. Opphopningen av substantiveringer, og den ukritiske sammensausingen av dem, får denne leseren til å mistenke at journalisten neppe har full kontroll på den straffeprosessuelle terminologien.

Juristene og jussen som fag har et konservativt rykte. Språklig sett er ryktet i høyeste grad velfortjent. Høytidelige og gammelmodige ord og uttrykk forekommer hyppig i det juridiske ordforrådet. Det er lett å harselere over et vanskelig og tilsynelatende oppstyttet språk. Men ser man nærmere etter, viser det seg at det finnes gode historiske forklaringer på de fleste juridisk-språklige særegenheter.⁴⁹

1.2.4 Stil

Det er ikke mye igjen av den kasuistiske, korthugde, direkte stilen fra landskapslovene i norsk juridisk fagspråk i dag. Også innflytelsen fra den senere kansellistilen har avtatt kraftig. Fagspråket kjennetegnes i dag av en *analytisk* stil.⁵⁰ Denne minner mer om talespråket. Den eldre kansellistilen, som Finn-Erik Vinje kaller *syntetisk*, hadde sin klare

⁴⁷ Vinje, *op.cit.* side 34.

⁴⁸ «Etterlyser "Lille-Røkke"», *Østkantavisa* 15. april 2010 side 3.

⁴⁹ For en omstendelig innføring i hvorfor det *engelske* juridiske språket er blitt slik det er, se Tiersma, *op.cit.* 1999.

⁵⁰ Vinje, *op.cit.* sidene 12–13.

begrunnelse. Strukturen var stram, målet var «at logisk sammenhørende omstendigheter skulle utgjøre én bærekraftig syntaktisk helhet, der overordnede og underordnede momenter fikk den plass i byggverket som logikken og sammenhengen fordret. Det vesentlige ble framhevet, likeverdige momenter ble sideordnet, det mindre vesentlige ble underordnet, og det uvesentlige ble strøket».⁵¹ Dagens stil har tapt struktur og stringens, men har til gjengjeld vunnet lettfattelig og leservennlighet, i hvert fall stort sett og sammenlignet med kansellistilen. I dag har fagspråket kortere og enklere setninger, og en ledigere og mer tilgjengelig stil.

Jussprofessorene Tom Goldstein og Jethro K. Lieberman har beskrevet engelsk juridisk fagspråk som

«flabby, prolix, obscure, opaque, ungrammatical, dull, boring, redundant, disorganized, gray, dense, unimaginative, impersonal, foggy, infirm, indistinct, stilled, arcane, confused, heavy-handed, jargon- and cliché-ridden, ponderous, weaseling, overblown, pseudo-intellectual, hyperbolic, misleading, incivil, labored, bloodless, vacuous, evasive, pretentious, convoluted, rambling, incoherent, choked, archaic, orotund, and fuzzy».⁵²

Deborah Cao bemerker tørt at dette bare er enda et eksempel på «lawyers' excessiveness in writing».⁵³ Uansett er det ingen særlig attest. Under enhver omstendighet er det en talende avgrunn mellom det empiriske grunnlaget for Goldstein og Liebermans selvironiske beskrivelse og den svenske *hovrättspresidenten* og statsministeren Louis de Geers korthugde ideal fra 1853: «Ty den rätt kraftige ock värdiga lagstilen är företrädesvis *tydlig, kort, allvarsam, ren ock oprydd*. Så bör ock den juridiska stilen vara.»⁵⁴ Enda en urettferdig sammenligning, om man skal tillate seg slike, kan gjøres med Jyske Lov: «Logh skaal

⁵¹ Vinje, *op.cit.* side 12.

⁵² Tom Goldstein og Jethro K. Lieberman, *The Lawyer's Guide to Writing Well*, Berkeley 2002, gjengitt i Cao, *op.cit.* side 83.

⁵³ Cao, *op.cit.* side 83.

⁵⁴ Sitert i Hans Landqvist, *Författningssvenska – Strukturer i nutida svensk lagtext i Sverige och Finland*, Göteborg 2000 side 47.

være ærlig ræt, tolligh, æfthær landæns wanæ, quæmligh, oc tyftlih, oc opænbar sua at allæ mæn mugha wita oc undærstand hwat logh sæghær»⁵⁵

1.2.5 En retorisk side

Juridisk argumentasjon har en retorisk side.⁵⁶ Retorikken kan bidra til å løfte fram de juridiske argumentenes potensielle autoritet, overbevisningskraft og troverdighet. Disse faktorene er av avgjørende betydning i juridisk argumentasjon. Retorikeren må kjenne sitt publikum, anvende sitt fagspråk på en veloverveid og velrettet måte, og ha evnen til å forutse hvilke retoriske virkemidler som passer til publikumet. Hvis ikke risikerer han å bomme. Hele dette prosjektet kan så veltes av en oversetter som trår feil. Den som skal oversette, har sånn sett et betydelig ansvar for å identifisere og ivareta den retoriske kraften i kildeteksten. Dette skaper særlige utfordringer sett fra oversetterens perspektiv, nettopp fordi retorikkens eventuelle suksess er kulturelt betinget, og ikke bare avhengig av en isolert sett språklig korrekt oversettelse. Oversetteren må beherske målspråket og kulturen hvor oversettelsen skal brukes godt nok til å evne å få med den retoriske kraften over. Dette er ingen liten oppgave.

1.2.6 Språk som maktmiddel

Språket er et maktmiddel – på så mange måter. En særlig viktig rolle her spiller det juridiske språket. I valget av ett språk framfor et annet ligger muligheten til å utøve makt, sende politiske signaler, hjelpe, anerkjenne, diskriminere og undertrykke. Særlig gjelder

⁵⁵ På moderne dansk: «Loven skal være ærlig og retfærdig, tålelig, efter landets sædvane, passende og nyttig og tydelig, så at alle kan vide og forstå, hvad loven siger.» Fra Jyske Lovs fortale. Gjengitt fra *Codex Holmiensis C 37* folio 4 verso. Jyske Lov er fra 1241, *Codex Holmiensis C 37* er den eldste kjente avskriften, antagelig fra 1280.

⁵⁶ Den norskspråklige litteraturen om juss og retorikk er ikke overveldende omfangsrik, men i hvert fall fire forfattere har behandlet temaet; se J.B. Hjort, *Prosedyreteknikk*, Oslo 1956; Ånde Somby, *Juss som retorikk*, Oslo 1999; Blandhol, Sverre, «Retorikk og juss», *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2003 sidene 499–518; Graver, Hans Petter, «Fornuft og følelser – om klassisk retorikk som modell for moderne juridisk metode», *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2007 sidene 527–562; Graver, Hans Petter, *Rettsretorikk – en metodelære*, Bergen 2007.

dette når myndigheter eller andre autoriteter velger på vegne av egne borgere eller andre undergitte. Opplever en språklig minoritet å ikke kunne bruke sitt minoritetsspråk, for eksempel i møte med myndighetene, vil situasjonen kunne bidra til å opprettholde en allerede ujevn stilling. Norge har ikke rent rulleblad i så måte: Tvungen språkbruk i skolen for samiske barn, for eksempel, minner oss om et ubehagelig språklig overgrep.

1.3 Oversettelse

1.3.1 Stemoderlig interesse

Oversettelse av juridisk fagspråk – *juridisk oversettelse* – har vært viet overraskende liten oppmerksomhet innen translatologiske studier. Dette gjelder i de fleste land. Kanskje er det særlig oppsiktsvekkende i et lite land som Norge, hvor man kunne anta at kombinasjonen av en liten befolkning og et lite språk burde resultere i en draging mot det fremmedspråklige og fremmedrettslige, og til og med et ønske om best mulig å forstå dette fremmede. Selv om juridisk oversettelse fyller arbeidshverdagen til et stort antall oversettere både i Norge og i andre land, har slike særformer jevnt over blitt oppfattet som prestisjeløse særinteresser.⁵⁷

Noen vil bli forundret over at oversettelse er viet så lite oppmerksomhet i sammenlignende juridisk litteratur, siden den er en nødvendig del av praktisk talt all komparativ rett. Min egen høyst uvitenskapelige gjennomgang av norsk litteratur på feltet, som nyere lærebøker og doktorgradsavhandlinger, forsterket inntrykket av at interessen er liten. Det synes tilfeldig om forfatterne kommer inn på temaet eller ikke. Et gledelig tilskudd i litteraturen,

⁵⁷ Susan Šarčević skriver at «[f]ar from being recognized as an independent discipline, legal translation is regarded by translation theorists merely as one of the many subject areas of special-purpose translation, a branch of translation studies often snubbed for its alleged inferiority», Susan Šarčević, *New Approach to Legal Translation*, The Hague – London – Boston 1997 side 1.

som faktisk nevner oversettelsesproblematikken, er Finn Arnesen og Are Stenviks nye bok *Internasjonalisering og juridisk metode – Særlig om EØS-rettens betydning i norsk rett*.⁵⁸ Men heller ikke der er behandlingen omfangsrik.

Det kan se ut som om fagområdet faller mellom to stoler; oversetterne mener det er for juridisk preget, og juristene mener det ikke er juridisk nok.

Utvider man språkområdet, vil noe mer litteratur komme til syne, særlig fra forfattere hvis språk brukes i flerspråklige jurisdiksjoner. Litteratur på fransk og engelsk utmerker seg, særlig den som tar utgangspunkt i situasjonen i Canada og praktiske erfaringer derfra.

1.3.2 Oversettelse angår alle – overalt

Globalisering er et stikkord i dagens samfunn. Flerspråklighet likeså; Susan Šarčević beskriver vår tid som «our era of multilingualism».⁵⁹ Oversettelse, når den er god og velfungerende, legger forholdene til rette for kommunikasjon i et landskap hvor svært mange – jurister og andre – må forholde seg til rettslige regler som er både flerspråklige, fremmedspråklige, overnasjonale og internasjonale. Mange steder gjelder mye av det samme for intern rett, særlig når den interne retten regulerer flere språklige grupper. Juridisk oversettelse får juridiske konsekvenser; i sin ytterste konsekvens kan den «even induce peace or prompt a war», ifølge Šarčević.⁶⁰ Også Christopher Kuner ser minst like alvorlig på det og hevder at «[t]he growing trend toward providing authentic texts of treaties in four or more languages poses dangers to the peace and stability of the

⁵⁸ Finn Arnesen og Are Stenvik, *Internasjonalisering og juridisk metode – Særlig om EØS-rettens betydning i norsk rett*, Oslo 2009, særlig sidene 26–32.

⁵⁹ Šarčević, *op.cit.* side 1.

⁶⁰ *Ibidem*.

international order, given that a number of diplomatic incidents and even wars have been triggered by differences between language versions of multilingual treaties». ⁶¹

Juridisk oversettelse angår oss alle. Det internasjonale handelssamarbeidet – i vid betydning – øker og utvides. EU utvides. Finansverdenen er internasjonal. Flyktningsstrømmene krysser stadig nye språk-, kultur-, og landegrenser. Arbeidsmigrasjonen finner nye ruter. Menneskerettighetene vinner terreng. Kriminalitetsbekjempelsen er internasjonal. Internettilgangen brer seg utover kloden. Verden blir kort sagt mindre, med god hjelp fra juridiske instrumenter av alle slag. Reglene blir flere, sakførselen hyppigere. Alt dette, når det har internasjonale eller flerspråklige sider, krever juridisk oversettelse. EU er et prosjekt hvis suksess har vært, og er, helt avhengig av juridisk oversettelse. Det er vanskelig å tenke seg overnasjonale eller internasjonale regler uten juridisk oversettelse. De rettslige normene ville bli utilgjengelige og dermed miste både sin autoritet og sin relevans for rettssubjektene. Tingene ville gå i stå.

Oversettelse av intern rett har noen steder relativt lange tradisjoner. Belgia, Canada og Sveits er eksempler på vestlige land hvor det interne oversettelsesbehovet er stort. Disse landene har det til felles at store deler av befolkningen ikke snakker alle landets språk. Belgia har tre språk som brukes i rettslig sammenheng: flamsk (nederlandsk), fransk og tysk. Canada har to: engelsk og fransk. Sveits har fire: fransk, tysk, italiensk og rhotomansk. I tillegg har særlig Belgia og Canada et utall mer marginaliserte minoritetsspråk, som vanligvis ikke er knyttet til det formelle rettslivet.

⁶¹ Christopher Kuner, «The Interpretation of Multilingual Treaties: Comparison of Texts versus the Presumption of Similar Meaning», *International & Comparative Law Quarterly* 1991 Volume 40, sidene 953–964 på side 953.

1.3.3 Translatologiske tilnærminger

De fleste som befatter seg med juridisk oversettelse, også ikke-juristene, har fått med seg lovtekstens sentrale stilling. *The letter of the law* har en autoritativ status som den som kommer inn i jussens verden utenfra, raskt legger merke til, selv uten inngående kjennskap til metodelæren for øvrig. Det finnes en risiko for at dette kan bidra til et skeivt fokus. I studier av juridisk språk og juridisk oversettelse kan man bli uforholdsmessig opptatt av juridisk terminologi, herunder terminologiforskjeller og andre utfordringer knyttet til terminologien. Jeg mener ikke med dette at noen så langt har sett *for mye* på terminologirelaterte problemstillinger, men at andre problemstillinger kan ha blitt oversett og avglemt underveis. Det er viktig å heve blikket, for å si det sånn, og se nøye på de språklige enhetene og tendensene over ordnivå, over fagtermene. Kulturell sammenheng og språklig stil er viktige stikkord. Her har tilnærmingene endret seg over tid.

En tradisjonell tilnærming til oversettelse har vært å anse prosessen som en overføring av et stykke tekst fra ett språk til et annet. John C. Catford omtaler det som «an operation performed on languages: a process of substituting a text in one language for a text in another».⁶² Susan Šarčević kaller metoden «a process of interlingual transfer».⁶³ Begge får det til å høres mekanisk ut. Men Šarčević viser til nye takter, blant annet i Tyskland, hvor oversetteren har frigjort seg fra «the alienating bonds of traditional translation».⁶⁴ Oversetteren er ikke lenger en passiv formidler, men er blitt en aktiv kulturell fortolker. Den nye tendensen i teorien er å vie større oppmerksomhet til den kulturelle konteksten. Oversettelsen skjer ikke i et tomrom hvor bare de to tekstene – kildespråkets og målspråkets – og ingenting annet eksisterer. Oversettelsen har en *funksjon*: Den skal formidle kildespråkets budskap til en mottaker som befinner seg utenfor kildespråkets brukergruppe. Oversetteren må kjenne ikke bare kildespråket, men også kulturen hvor kildeteksten er blitt til samt kildetekstens funksjon og formål i denne kulturen. Oversetteren

⁶² John C. Catford, *A Linguistic Theory of Translation*, London 1965, gjengitt i Šarčević, *op.cit.* side 2.

⁶³ Šarčević, *op.cit.* side 2.

⁶⁴ Šarčević, *op.cit.* side 2.

analyserer og vurderer dette, og velger bevisst en oversettelsesstrategi som setter ham i stand til å formidle innholdet og budskapet i målspråkets kultur. Målet er at teksten på målspråket skal fylle samme funksjon som originalen gjorde på kildespråket. Oversetteren blir således en aktivt handlende beslutningstaker som ved hjelp av intuisjon, kreativitet, språkfølelse og kulturforståelse produserer sin egen tekst. Følgelig må oversetteren selv ta ansvar for de vurderinger og valg han tar underveis.

Tar vi de juridiske brillene på, er det lett å få øye på farer som lurar i den ovennevnte handlingsteorien for så vidt gjelder *juridisk* oversettelse. På den ene siden er det lett å være enig i at oversetteren må ha kompetanse fra både kildespråket og målspråket – det synes banalt og selvsagt – og det er også lett å være enig i at han må forstå kildetekstens funksjon og formål. På den annen side hører nok mange jurister varselklokkene ringe når teorien foreskriver at oversetteren skal være *kreativ og produsere sin egen tekst*.

Elias Wessén skriver i sin bok *Svenskt lagspråk* om betydningen av å kjenne til de samfunnsmessige og språklige forhold som en lovtekst ble til under:

«För att rätt kunna bedöma en lagtexts innehåll och stilform måste man känna til det samhällsliv, som den avser at reglera. Äldre lagar har ofta sin bakgrund i tillstånd och förhållanden, som för vår tid ter sig mycket främmande och därför kräver mycken eftertanke för att förstås. Därtill kommer de språkliga svårigheter, som måste övervinnas, innan man kan helt tillgodogöra sig innehållet och någorlunda säkert bedöma uttryckens stilistiska art. En lag har nästan alltid framgått som resultat av mycken möda, icke minst för att forma de språkliga uttrycken för vad man vill och måste.»⁶⁵

Wesséns prosjekt er en sammenligning av svenske lovtekster fra forskjellige epoker; hans perspektiv er dermed historisk. Men hans budskap gjelder like mye for all sammenlignende

⁶⁵ Elias Wessén, *Svenskt lagspråk*, Lund 1965 side 7.

rettsvitenskap, og således gjelder det også for juridisk oversettelse. Rettshistorie er komparativ rett; det samme er juridisk oversettelse.

1.3.4 Den juridiske oversetteren – jurist eller lingvist?

Susan Šarčević peker på mangelen på empiriske studier av sammenlignende juridisk terminologi. Det begrensede tilfanget av systematiske studier er et praktisk problem, mener Šarčević, og forklarer at dette tvinger den enkelte oversetter til å gjøre jobben selv – hver gang. Dette krever en metode som minner om juridisk metode, og Šarčević argumenterer for at juridiske oversettere nødvendigvis må ha juridisk bakgrunn:

«If all sources of the law have been examined and no reliable definitions can be found, terminologists should determine the essential and accidental characteristics of concepts by legal analysis, posing a series of practical questions as if solving a legal problem. Lacking the know-how to pose the proper questions, terminologists without training in law tend to be at a loss. Similarly, once the characteristics of corresponding concepts have been established, they frequently have difficulty determining whether a functional equivalent is acceptable.»⁶⁶

Kravet om innsikt i den faglige materien er selvsagt og lett å være enig i. Om oversetterne også må *være jurister*, er en annen sak. Šarčević kan muligens tolkes dit hen at hun mener det. Viola Heutger argumenterer sterkt for en mest mulig solid juridisk bakgrunn hos juridiske oversettere.⁶⁷ Også Anne Lise Kjær betoner sterkt hvor viktig juridisk innsikt er når hun sier at «translation in the field of law should be based on an interdisciplinary approach which takes as its starting point the legal systems in which the source text and

⁶⁶ Šarčević, *op.cit.* sidene 240–241.

⁶⁷ Viola Heutger, «Legal Language and the Process of Drafting the Principles on a European Law of Sales», *Electronic Journal of Comparative Law* Vol. 12.2, October 2008, www.ejcl.org på sidene 10–11.

target text are to be applied. Profound knowledge of the legal systems and legal languages involved and the difference between them is of paramount importance». ⁶⁸

1.3.5 Vanskelig, vanskeligere, vanskeligst

Vanskelighetsgraden ved oversettelse av juridisk fagspråk er generelt antatt å øke proporsjonalt med avstanden mellom det juridiske innholdet i kildeteksten og det juridiske innholdet i målteteksten. Gerard-René de Groot har en interessant inndeling. ⁶⁹ Aller «enklest» mener de Groot det er å oversette når både rettsystemet og det juridiske fagspråket er nært beslektet; som eksempel trekker han fram forholdet Danmark–Norge. Neste nivå betegner han også som «enkelt», når rettssystemene er nært beslektet mens det er store språkforskjeller; Tyskland–Japan er et eksempel. «Vanskelig» blir det ifølge de Groot når språkene er nært beslektet men rettssystemene ikke er det; han nevner som eksempel forholdet Nederland–England. «Vanskeligst» er oversettelsen når både rettssystemene og språkene står langt fra hverandre; de Groots eksempel her er forholdet England–Kina.

James Boyd White har følgende interessante tanker om oversettelsesvanskene: «While there are some situations where translation seems as a practical matter to work well enough, there are others where it is in any full sense plainly impossible: think of translating a poem, for example, or a political speech, or an expression of love, from one language to another. In such cases the very activity of translation brings us again and again to face that which is particular or unique to the language and its context, to the speaker himself, and therefore cannot be translated, cannot be “set over,” into another. Even to attempt to translate is to experience necessary but instructive failure.» ⁷⁰

⁶⁸ Anne Lise Kjær, «Legal translation in the European Union: A research field in need of a new approach», i Krzysztof Kredens og Stanislaw Goźdz-Roszkowski, *Language and the Law: International Outlooks*, Frankfurt-am-Main 2007 sidene 69–95 på side 71.

⁶⁹ Gjengitt i både Cao, *op.cit.* sidene 30–31 og Kjær, *op.cit.* sidene 69–95 på side 72.

⁷⁰ White, *op.cit.* side xvii.

1.3.6 Hvordan det ikke skal gjøres

Et skrekkeeksempel fra Dublin kan tjene til å illustrere hvor ille det kan gå når kvalitetssikringen uteblir og ingenting tas på alvor:

«The present DPP,^[71] James Hamilton, recalls that on one occasion a German sailor was brought into court charged with a public order offence following a night on the town. He was asked to stand up, but did not move.

He describes what happened next: ‘Does he speak English?’ the judge enquired of the garda.^[72] ‘No, Justice,’ he replied. ‘Is there an interpreter?’ ‘No, Justice.’ ‘Does anyone here speak German?’ A hand went up at the back of the court. ‘Swear him in,’ demanded the judge, and the man was sworn in as an interpreter. ‘Ask him his name,’ Judge O hUadhaigh demanded of the ‘interpreter’. ‘Fatt iss your name?’ the ‘interpreter’, who had clearly watched too many war movies, asked the defendant in German-accented English.»⁷³

Epistelen er så ekstrem at var det ikke for at kilden (den irske *Director of Public Prosecutions*, James Hamilton, sitert i avisa *The Irish Times*) synes pålitelig, så ville det ha vært fristende å mistenke den for å være en vandrehistorie. Uansett er historien et grimt eksempel på hvor raskt det bærer galt av gårde når aktørene ikke tar språkbarrierene på alvor.⁷⁴

⁷¹ DPP står for *Director of Public Prosecutions*. Funksjonen tilsvarer den norske Riksadvokatens.

⁷² Garda er irsk for politimann.

⁷³ Carol Coulter, «Courthouses close to criminal cases», *The Irish Times Weekend Review* 12. desember 2009 side 6.

⁷⁴ Dersom den refererte saken ble gjennomført uten tolk, ville den i dag kunne anses som et brudd på EMK artikkel 6 nummer 3 bokstav e, hvoretter den tiltalte har rett til «the free assistance of an interpreter if he cannot understand or speak the language used in court».

Om den aktuelle dommeren, Robert O hUadhaigh, bemerker journalisten for øvrig lakonisk at «[t]he court has been a less colourful place since Judge O hUadhaigh's retirement in 1995».⁷⁵

1.3.7 Synlig eller usynlig?

1.3.7.1 Usynlig aktør?

Et sentralt spørsmål i oversettelsesteorien, i forlengelse av debatten om passivitet kontra aktivitet ovenfor i punkt 1.3.3, er om oversetteren skal være synlig i oversettelsen eller ikke. Skal det være mulig å se at teksten er oversatt? Skal han skjele til kildespråket eller til målspråket?

1.3.7.2 Usynlig arbeid

Et annet spørsmål om (u)synlighet handler om den delen av arbeidet som *virkelig* ikke skal vises. Et eksempel fra fransk får forklare: Franskspråklige juridiske forfattere har flere ganger gitt seg i kast med å forklare *the common law* for franskspråklige lesere. Da oppstår det første problemet allerede i boktittelen eller artikkeloverskriften. Selve begrepet *common law* vil den franskspråklige forfatteren som regel beholde i sin engelske form. Men fransk språk fordrer at den bestemte artikkelen *the* oversettes til fransk. Da må forfatteren ta et valg, i og med at fransk har to artikler – *la* for hunkjønnord og *le* for hankjønnord. Spørsmålet blir altså om det skal hete *la common law* eller *le common law*. Her ser vi en parallell til nynorsk, hvor nøyaktig samme problem oppstår. Hankjønnordet *lova* og hankjønnordet *retten* gjør at vi på tilsvarende vis må velge mellom *amerikanarane si*

⁷⁵ Coulter, *op.cit.* side 6.

common law og *amerikanarane sin common law*. For å finne svaret, må forfatteren oversette også resten av begrepet, selv om det altså bare skal brukes i engelsk språkdrakt. *Common* skaper ingen videre problemer; det må bli *commun* på fransk.⁷⁶ *Law* volder mer hodebry, for her er mulighetene *loi* og *droit*. *Loi* svarer grovt sett til det norske *lov*, mens *droit* grovt sett svarer til det norske *rett*. Å avgjøre om *law* i *common law* betyr *lov* eller *rett* er, for å si det forsiktig, ikke enkelt.

Særlig to relevante faktorer må tas i betraktning.

En etymologisk og historisk tilnærming kan ha mye for seg. *Common law* er i utgangspunktet ikke annet enn en oversettelse fra fransk (!) til engelsk av *commen ley*.⁷⁷ Betegnelsen stammer fra *Law French*, et språk som fulgte med fra Normandie da Vilhelm Erobreren invaderte England i 1066.⁷⁸ Rent språklig synes det derfor åpenbart at *commen ley* svarer til det tenkte *la loi commune* på moderne fransk, hvilket burde tilsi at det heter *la common law*.

Men *common law* er ikke lenger bare loven – *la loi* – i dag. Det er for lengst blitt et helt rettssystem – *un système de droit*. Det gir oss det tenkte begrepet *le droit commun*,⁷⁹ hvilket tilsier *le common law*.

⁷⁶ *Commun* er hankjønnsformen, hunkjønnsformen er *commune*.

⁷⁷ Se oppslagsordet *common law* i Bryan A. Garner, (Editor in Chief), *Black's Law Dictionary*, Eighth Edition, St. Paul, Minnesota 2004 side 293.

⁷⁸ Språket antas å ha vært identisk med fransk slik det ble snakket i Normandie ved invasjonen, men fikk etter hvert et eget «engelsk» særpreg. *Law French* var kongens språk og vant terreng i de øvre samfunnslagene. Etter hvert tok en mer moderne form for engelsk gradvis over, men *Law French* holdt stand som juridisk språk med en viss utbredelse til innpå 1300-tallet. En mer obskur bruk forekom så sent som tidlig på 1700-tallet. Se for en særdeles detaljert omtale Tiersma, *op.cit.* eller for en mer rudimentær innføring Garner, *op.cit.* side 902 (opplagsordet *Law French*).

⁷⁹ Dette må ikke forveksles med det likelydende begrepet som har en helt annen betydning i fransk rett. Se for øvrig De Groot, Gerard-René og Conrad J.P. van Laer, «The Dubious Quality of Legal Dictionaries», *International Journal of Legal Information* Volume 34 side 71.

Det er ikke greit å vite hva som skal slå gjennom, etymologien eller realitetene. Empirien viser at franskspråklige juridiske forfattere her har delte meninger. Begge varianter – *la* og *le* – forekommer i litteraturen.

1.3.8 Terminologiske utfordringer – ekvivalens

1.3.8.1 Ensporet jakt

Susan Šarčević minner om at terminologiske vansker lenge var det eneste man var opptatt av i arbeidet med juridisk oversettelse.⁸⁰ Dette var et feiltrinn, mener Šarčević, idet det reduserte oversettelsesprosessen til «a mechanical process of transcoding».⁸¹ Tilnærmingen var problematisk fordi den konsentrerte fokuset mot enkeltordene. Oversetteren ble for opptatt av enkelttermene og glemte å løfte blikket og konsentrere seg om hele teksten. Ved oversettelse av juridisk språk er det *teksten* som sådan, ikke *ordet*, som er «the basic unit of translation».⁸² Like fullt er det ofte enkeltordene som oftest volder akutt hodebry og setter grå hår i hodet på oversetterne.

Man presterer setning etter setning uten nevneverdige problemer, inntil man møter på ett enkelt ord som gjør at arbeidet bremses kraftig ned, for ikke å si stopper helt opp. Ordbøkene kommer fram fra bokhylla, man konfererer med kolleger, man leter på nettet, man leser fagartikler – alt for å finne støtte for valget av ett ord framfor et annet.

⁸⁰ Šarčević, *op.cit.* side 229.

⁸¹ Šarčević, *op.cit.* side 229.

⁸² Šarčević, *op.cit.* side 229.

1.3.8.2 Terminologisk inkongruens

Alle oversettere av alle slags tekster vil måtte hanske med problemet som består i at man ikke finner ordet eller uttrykket som nøyaktig beskriver det man prøver å si – man står overfor såkalte *inkongruente termer*. Enhver som prøver å uttrykke seg på et fremmedspråk, opplever dette.⁸³ I jakten på *kongruente* eller *ekvivalente* termer må oversetteren heve blikket og hele tiden huske at det er teksten som skal oversettes, ikke bare ordet. Det betyr at oversetteren i vurderingen av enhver potensiell ekvivalent må se hen til sammenhengen ordet forekommer i, og til den kommunikative situasjonen oversettelsen skal brukes i. Det er oversetterens jobb å finne og velge ut terminologi som må antas å være velegnet til å oppnå det ønskede (juridiske) resultatet.⁸⁴ Før oversetteren kan gjøre sitt valg og bestemme seg for om en potensiell ekvivalent er akseptabel i sammenhengen, må han vurdere om termene passer der de skal brukes. Han må vurdere om den juridiske argumentasjonen endres eller svekkes av valget hvis det for eksempel dreier seg om et prosesskriv eller partsinnlegg, hvordan domstolen må antas å tolke de valgte termene hvis det for eksempel dreier seg om lovtekst, om kontraktspartene vil kunne misforstå eller bli usikre hvis det dreier seg om en kontrakt, hvordan rettssubjektene må antas å forstå termene og reglene hvis det for eksempel dreier seg om en dom eller et straffebud. Den enkelte oversettelses eventuelle suksess avhenger av oversetterens treffsikkerhet i valget av enkeltordene.

Ika Kaminka beskriver oversetterens evige dilemma slik:

«Oversettelsen blir aldri god nok. Fordi den er en av mange mulige versjoner, vil oversettelsen aldri overlappet helt med originalen. Det vil alltid være et gap, en

⁸³ Å uttrykke seg på et fremmedspråk vil for de fleste innebære en viss grad av bevisst eller ubevisst oversettelse. Dette gjelder også når det ikke foreligger noen ferdig kildepråktekst som skal oversettes, når det bare er improvisert dagligtale det er snakk om. Jo nærmere man kommer ekte to- eller flerspråklighet, desto mindre blir dette oversettelsesbehovet. Men også den flerspråklige opplever selvsagt å måtte lete etter et ord på ett språk, mens mer eller mindre kongruente termer samtidig står klart for en på andre språk som vedkommende behersker.

⁸⁴ Šarčević, *op.cit.* side 229.

uoverkommelig revne mellom original og oversettelse. En avstand, et mellomrom. En forskjell, rett og slett. Derfor er oversettelsen gjerne utskjelt. Den anses som grunnleggende skadd, en forringelse av den ufordervede og fullkomne originalen – eller den bebreides, som Eva, for å komme som nummer to.»⁸⁵

1.3.8.2.1 Standardiseringsønsket

For å kunne standardisere terminologien innenfor et nærmere avgrenset fagområde, må man først standardisere de underliggende objektene og konseptene.⁸⁶ Denne standardiseringen er vesentlig enklere å oppnå i naturvitenskapelige fag enn i jussen. Årsaken er at de langt fleste disipliner som sorterer under samlebetegnelsen naturvitenskap stort sett er sammenfallende, uavhengig av geografiske eller kulturelle faktorer – i hvert fall sammenlignet med jussen. Dette er selvsagt en generalisering, men poenget består: De fysiske lovene, matematikken, de kjemiske formlene – alt dette er nokså upåvirket av om fysikeren, matematikeren eller kjemikeren har sin arbeidsplass på Blindern eller ved Berkeley, eller om de snakker, leser og skriver om fagene sine på norsk, engelsk, kinesisk eller gresk. Naturlovene er de samme uansett. For juristene er situasjonen en helt annen. Juristenes lover er mer kulturelt betinget.

1.3.8.2.2 Umulig standardisering

De juridiske termene lar seg ikke standardisere.⁸⁷ Til det er de juridiske termene for nært knyttet til det rettsystemet de er en del av. Jussen virker i et samfunn, i en kultur, i en epoke. Rettsreglene er knyttet til denne kulturen; de tar form i den, preges av den og er en del av den. Her ser vi også en vekselvirkning; samfunnet og kulturen preges i sin tur av

⁸⁵ Ika Kaminka, «Fortapt i oversettelsen – 10 tanker om oversettelse», *Vinduet* 4/2008 sidene 62–63 på side 63 med videre henvisning til Guillermo Badenes.

⁸⁶ Šarčević, *op.cit.* side 231 med videre henvisning til Juan Sager, *A Practical Course in Terminology Processing*, Amsterdam 1990.

⁸⁷ Selv om mange fortvilet har ønsket det.

rettsreglene. Følgelig refererer de juridiske termene først og fremst til *sin* juss. De refererer til rettslige forbindelser, forhold, institusjoner, prosedyrer, regler, metoder og tradisjoner *innenfor sitt rettssystem*. Fordi rettssystemets bestanddeler er særegne for akkurat det systemet, er heller ikke termene umiddelbart overførbare eller oversettelige. Standardiseringen, som ville ha vært til så stor hjelp om den hadde vært gjennomførbar, lar seg altså ikke gjennomføre.

1.3.8.2.3 Forskjeller på alle nivå

Forskjellene rettsystemene imellom kan komme til uttrykk på ulike nivåer og måter. Forskjeller i struktur og systematisk oppbygning er blant faktorene som lett skaper forskyvninger og ujevnheter systemene imellom. Dette er naturligvis også et spørsmål om *graden* av forskjell; noen ganger er de større, underliggende strukturene i systemene forholdsvis sammenlignbare, mens det er små nyanseforskjeller som gjør at termene ikke passer helt. Andre ganger er forskjellene større; jussen er mer ulik, og dette kan komme godt (eller mindre godt) til syne. Atter andre ganger står hele rettsområder milevidt fra hverandre; systemene spriker både på det strukturelle og det konseptuelle nivået – og dermed også på det terminologiske.

1.3.8.2.4 Termer som bare nesten passer

Det franske *décision* har to mer eller mindre tilsvarende begrep på tysk, *Entscheidung* og *Beschluß*; begge korresponderer i og for seg med det franske. Tilsvarende – eller egentlig nettopp *ikke* tilsvarende – har nederlandsk tre ord som er mulige oversettelseskandidater: *beschikking*, *besluit* og *beslissing*.⁸⁸ Et annet eksempel er inndelingen av lovbrudd. I Norge har man fra og med straffeloven av 1902 skilt mellom *forseelser* og *forbrytelser*. I Frankrike har man for lovbrudd den generiske termen *infraction*, som i sin tur er delt opp i

⁸⁸ Šarčević, *op.cit.* side 232.

tre kategorier, avhengig av alvorlighetsgrad og strafferamme: *contravention*, *délit* og *crime*. I den nye norske straffeloven av 2005 er skillet mellom *forseelser* og *forbrytelser* imidlertid opphevet, og vi kan anta at som en konsekvens av dette vil termen *forseelse* etter hvert forsvinne ut av norske strafferettsjuristers dagligtale; smått om senn vil den også kunne forsvinne helt ut av norsk juridisk fagspråk. Vi står igjen med bare *forbrytelse*. For oversetteren som skal hankses med norsk og fransk strafferett vil situasjonen dermed bli endret, men neppe hverken forenklet eller forvansket.

1.3.8.2.5 Ikke-eksisterende konsepter

En kilde til mye frustrasjon for den juridiske oversetteren er konsepter i kildepråket som rett og slett ikke finnes i målspråket. Disse skyldes vanligvis at rettssystemene ligger for langt fra hverandre. Susan Šarčević forklarer:

«[A]ll legal systems contain a number of terms with no comparable counterparts in other legal systems or families. This is because the actual object, relationship, action, or procedure does not exist in other legal systems. System-bound terms [...] designate concepts and institutions peculiar to the legal reality of a specific system or related systems. System-bound terms are frequently regarded as untranslatable.»⁸⁹

De fleste rettssystemer har et knippe slike. *Equity* og *trust* er engelske eksempler som har voldt mye hodebry. *Equity* utgjør nærmest et eget rettssystem helt på egenhånd, noe som blir enda tydeligere om man ser det i rettshistorisk belysning.⁹⁰ I fransk rett har konseptet *faute* et komplekst sett med betydninger og konnotasjoner som gjør det nærmest

⁸⁹ Susan Šarčević, *op.cit.* side 233.

⁹⁰ Se for eksempel oppslagsordet *equity* i Garner, *op.cit.* sidene 579–580.

uoversettelig.⁹¹ Fra våre hjemlige trakter er *odel* en sterk kandidat.⁹² For disse termene er det utelukket at oversetteren lykkes i å finne noen *ekvivalent*.

1.3.8.2.6 Falske venner

I de ovenstående eksemplene må det kunne sies å være relativt små innholdsmessige forskjeller, mens selve begrepene er vidt forskjellige. Slik er det ikke alltid. En variant av konseptuell inkongruens er termer som er likelydende, men som likevel ikke har sammenfallende innhold. To termer på ulike språk kan dele etymologisk opphav, men likevel ha ulikt innhold i ulike jurisdiksjoner eller rettssystemer. Er ordet som skal oversettes *erstatningsrett*, kunne man kanskje tro at *ersättningsrätt* var en mulighet på svensk. Men slik vil det normalt ikke være, selv om *ersättningsrätt* absolutt er et svensk juridisk ord. I ni av ti tilfeller må de norske termene *erstatning* og *erstatningsrett* på svensk oversettes med *skadestånd* og *skadeståndsrätt*. Ovenfor nevnte jeg det franske *délit* og ordets funksjon som betegnelse på en av tre kategorier av lovbrudd. Den etymologiske forbindelsen til det norske *delikt* er tydelig,⁹³ men det juridiske innholdet i den norske termen er et ganske annet enn i den franske, slik dette er forklart ovenfor.⁹⁴ Et annet eksempel på en felles latinsk opprinnelse som kan skape misforståelser er *publicus notarius*, hvis funksjon varierer fra land til land og fra rettssystem til rettssystem, selv om selve betegnelsen er den samme. Slike tilfeller kan skyldes språkhistoriske tilfeldigheter, i den forstand at de to termene hver på sin kant har utviklet et særegent juridisk innhold, mens de «tilfeldigvis» begge fortsatt ligner på sitt etymologiske opphav – og dermed på hverandre. Slik kan *falske venner* oppstå.

⁹¹ Se Kjær, *op.cit.* på sidene 83–84 med videre henvisninger. Se også oppslagsordet *faute* i Gérard Cornu, *Vocabulaire juridique*, 8e édition, Paris 2007 sidene 402–404 og i tilsvarende i Rémy Cabrillac, *Dictionnaire du vocabulaire juridique*, 2e édition, Paris 2004 sidene 184–185.

⁹² Ronald Craig bemerker at *odel* ofte er forsøkt oversatt med *allodial property rights*, men avviser at dette skulle være dekkende. Se Ronald L. Craig, *Stor norsk–engelsk juridisk ordbok*, Oslo 1999 side 167.

⁹³ Både *délit* og *delikt* er avledet fra det latinske *delictum*. Se oppslagsordene *délit* og *delikt* i henholdsvis Cornu, *op.cit.* og Jon Gisle, *Jusleksikon*, 2. utgave, Oslo 2003.

⁹⁴ For øvrig har det franske *délit* enda en betydning, som i grunn ligger tett opptil det norske *delikt*.

Men falske venner kan også oppstå på annet vis. For eksempel kan direkte import av ett enkelt ord, eller for den saks skyld større konsepter, inn i ett rettssystem fra et annet, skape falske venner. Slike såkalte *juridiske transplantater* vil være innholdsmessig identiske med sitt opphav akkurat idet de importeres, men straks etterpå vil de to gå hver sin vei. Den opprinnelige historiske, politiske og sosiokulturelle bakgrunnen vil neppe i noen særlig grad følge med ved importen; det er termen, konseptet eller lovregelen slik den eller det *er i øyeblikket* som importeres. Og etterpå blir termene fortolket på hvert sitt vis.

Nok en variant av falske venner er termer som ikke nødvendigvis ligner «av utseende», i den forstand at de for eksempel har felles latinsk opphav, men som ganske enkelt er direkte oversettelser av hverandre. *City court* vil direkte oversatt til norsk bli *byrett*, og *vice versa*. Men *city court* er som oftest en annen type domstol enn *byrett*. Ronald Craig advarer: «Despite the fact that *byrett* has traditionally been translated as “city court”, this is not a good translation. A “city court” is not a court of general jurisdiction in the USA; most city courts deal with traffic violations.»⁹⁵

Ytterligere et eksempel på direkte oversettelse som ikke bør finne sted, er når det franske *Conseil d'État* risikerer å bli *statsråd*. I Frankrike er *le Conseil d'État* landets øverste forvaltningsdomstol. I tillegg har institusjonen en funksjon som juridisk rådgiver – derav *conseil* – for statsapparatet, ikke helt ulik Lovavdelingens rolle i Norge. *Le Conseil d'État* må altså ikke forveksles med hverken kollegiet Kongens statsråd eller noen av de enkelte statsrådene.

1.3.8.2.7 Direkte oversettelse *kan* fungere

Noen ganger kan direkte oversettelse likevel være det korrekte valget, til tross for at kildespråktermen og målspråktermen har et juridisk innhold som ikke er sammenfallende.⁹⁶

⁹⁵ Se oppslagsordet *byrett* i Craig, *op.cit.* side 39.

⁹⁶ Šarčević, *op.cit.* side 233.

Men de må anvendes varsomt. De fleste rettssystemer kan oppvise juridiske fagtermer som de deler med andre systemer. Eksempler er *god tro*, *barnets beste*, *demokrati* og *menneskerettigheter*. Disse termene har en felles kjerne. Ofte fyller de sammenlignbare roller i den juridiske argumentasjonen og diskursen i sine respektive rettssystemer. Men de tolkes forskjellig av ulike domstoler i ulike rettssystemer. Dermed blir yttergrensene vage og vanskeligere å definere. Termenes juridiske innhold endres over tid, og de kan både nærme seg hverandre og fjerne seg fra hverandre. Til tross for forskjellene, kan det tenkes at oversetteren i tilfeller som disse konkluderer med at en direkte oversettelse er den riktige veien å gå. Det kan ofte ha gode grunner for seg, og være korrekt og trygt. Uansett bør enhver slik konklusjon foranlediges av en nøye gjennomgang av de juridiske konsekvensene av oversetterens valg: Ligger termene nær nok hverandre, eller er avstanden for stor? Dersom termene i seg selv er akseptable, er de det også i dette konkrete tilfellet? Hvilke konnotasjoner har *good faith* på dette konkrete rettsområdet, på dette konkrete språket, for denne konkrete domstolen? Hvilke assosiasjoner vekkes? Hva betyr *demokrati* i Kina? Hva betyr *barnets beste* på Malta? Hvor politisk eller ideologisk ladet er den juridiske fagtermen? Det er av naturlige årsaker lite eller ingenting en oversetter kan gjøre med en gitt fagterms ideologiske eller politiske ballast – men, som med fagtermens øvrige karakteristika, må oversetteren kjenne til den og forholde seg til den.⁹⁷

1.3.8.2.8 Juridiske homonymer

En helt spesiell type juridiske fagtermer er de ordene som har sitt opphav i vanlig språk, men som har figurert i det juridiske fagspråket lenge nok til å få et eget juridisk innhold – et innhold som i større eller mindre grad *avviker fra den ordinære betydningen* i det vanlige språket. Typiske eksempler på slike juridiske homonymer⁹⁸ er substantivene *ting*, *krig*, *forkynnelse*, *erstatning*, *kompetanse*, *selskap*, *tyveri* og *kjøp* samt adjektivene *grov*, *simpel*,

⁹⁷ Šarčević, *op.cit.* side 233.

⁹⁸ Se også punkt 1.2.3.

*faktisk, kvalifisert, vesentlig og umiddelbar.*⁹⁹ Slike ord kan, for å uttrykke det forsiktig, utgjøre en kjempeutfordring for oversetteren. Det knytter seg i hovedsak to typer problemer til disse fagtermene: Det første problemet er å i det hele tatt klare å identifisere dem. For å klare dét, må man kjenne til dem på forhånd. Oversetteren må vite at dét og dét ordet er en juridisk fagterm med et spesifikt juridisk innhold, selv om det ser ut som et vanlig, uskyldig ord. Det neste problemet er naturligvis å oversette ordet, med alle de vanlige vurderinger enhver juridisk oversettelse fører med seg.

Disse to problemene kan også konspirere mot den stakkars oversetteren, slik at de griper inn i hverandre og kompliserer oversettelsen ytterligere. Jeg tenker her på det forholdet at oversetteren, etter å ha identifisert et slikt *juridisk homonym* i kildepråkteksten, må ha – eller eventuelt snarest skaffe seg – oversikt over om den potensielle målspråktermen *også* er et slikt juridisk homonym på *sitt* språk. Viser det seg at situasjonen er like komplisert på målspråket, med andre ord at begge termene er juridiske homonymer, så må oversetteren vurdere om det juridiske innholdet er sammenfallende eller sammenlignbart, eventuelt i hvor stor grad det er det. Er termene sammenfallende, er problemet løst. Ligger termene lenger fra hverandre, må de forskjellen vurderes nærmere og målspråkkandidaten eventuelt forkastes. Viser det seg derimot at bare kildepråktermen er et juridisk homonym, mens det potensielle målspråket kanskje ikke er et juridisk begrep overhodet, melder en lang rekke nye spørsmål seg: Gjør det noe? Kan det brukes likevel? Kan det introduseres der og da? – altså kan man etablere et juridisk lånord eller nyord? Vil dét i så fall endre argumentasjonens slagkraft og autoritet? Vil det svekke sjansene for retorisk suksess? Vil måltekstens kommunikative funksjon ta skade?

1.3.8.3 Ekvivalens

Oversetteren streber gjerne etter såkalt *ekvivalens*. Skal man oversette meningsinnholdet mest mulig presist fra kildepråket til målspråket, er innholdsmessig sammenfallende

⁹⁹ Motsatsen til umiddelbar – *middelbar* – forekommer for øvrig knapt utenfor det juridiske fagspråket.

begreper – *ekvivalente* termer – hva oversetteren aller helst ønsker seg.

Ekvivalensspørsmålet er blant de helt sentrale problemstillinger innen all oversettelse.

Deborah Cao kaller det «a major source of difficulty in translation.»¹⁰⁰ For hvert skritt man beveger seg bort fra kilden, skimtes sporene etter oversetteren selv. Hver endrede nyanse, hver nye kulturelle markør som er tilført den oversatte teksten, blir en indikasjon på manglende ekvivalens. I juridisk oversettelse, hvor det er så viktig at det juridiske innholdet i kildeteksten formidles til målteksten, er ekvivalens om mulig enda viktigere enn i andre, ikke-juridiske sammenhenger.

1.3.8.3.1 «No Equivalent Term»

Ronald Craigs *Stor norsk–engelsk juridisk ordbok* er et verk som illustrerer dette viktige poenget med all mulig tydelighet. Oppsiktsvekkende mange norske oppslagsord har ingen engelsk ekvivalent. Craig angir dette ved å la disse oppslagsordene følges av merknadene «No Equivalent» eller «No Equivalent Term». Slike merknader finnes på nesten hver eneste én av bokas 323 sider. Craig foreslår ofte ord og uttrykk som formidler det juridiske innholdet i det norske oppslagsordet, men forklarer samtidig at disse er hans egne og derfor ikke er innarbeidet i angloamerikansk juridisk fagspråk. Craig har utstyrt oppslagsordene med utfyllende kommentarer, herunder komparative og rettshistoriske sideblikk. Mye plass går med til å forklare den norske juridiske konteksten som oppslagsordet forekommer i samt mulige oversettelser til bruk i angloamerikanske rettssystemer. Forklaringen til oppslagsordet *hevning*, for eksempel, innledes med ordene «No Equivalent»; deretter følger nesten ti sider med forklaringer! Det kan høres ekstremt ut, men er nok et godt uttrykk for jussens terminologiske utfordringer.

¹⁰⁰ Cao, *op.cit.* side 20.

1.3.8.3.2 Ekvivalens – et umulig mål?

For å bevare det juridiske innholdet i kildeteksten, må oversetteren anstrenge seg for å finne ord og uttrykk som ligger tettest mulig opptil dem han skal oversette. Ideelt sett bør termene være *ekvivalente*. Kravene til ekvivalens – eller tilnærmet ekvivalens – er høye. Hver terminologiske kamel oversetteren må svelge blir for målspråketeksten et skritt vekk fra kilden. Susan Šarčević forteller at «the tremendous burden placed on translators by the incongruity of legal terminology» har fått visse jurister til å tvile på om jussen i ett rettssystem overhodet kan oversettes til et annet.¹⁰¹ Hun siterer René David som en eksponent for dette heller pessimistiske synet:

«Les concepts du droit anglais sont différents de ceux du droit français, et il n'existe, et ne peut exister, aucun vocabulaire satisfaisant, traduisant en français les mots de la langue juridique anglaise ou traduisant inversement en anglais les termes usités par les juristes français.»¹⁰²

Deborah Cao synes langt mer positivt innstilt. Hun tilbakeviser gang på gang at avstanden og problemene skulle være uovervinnelige. Det er generelt mer som binder mennesker i ulike samfunn sammen enn som skiller dem, og derfor burde forutsetningene være på plass for å forstå fremmede juridiske konsepter, hevder Cao, og bemerker at «intranslatability and incommensurability of concepts are different and should not be confused».¹⁰³

¹⁰¹ Se Šarčević, *op.cit.* side 233 med videre henvisning til Michael Beaupré.

¹⁰² Šarčević, *op.cit.* side 233. René Davids hjertesukk lyder slik på norsk: «Konseptene i engelsk rett er forskjellige fra de franske. Det eksisterer ikke, og kan heller ikke eksistere, noe tilfredsstillende vokabular som oversetter ord i juridisk engelsk til fransk, eller på motsatt vis oversetter de franske juristenes termer til engelsk.» (Min oversettelse.)

¹⁰³ Se Cao, *op.cit.* sidene 23–36; sitatet er hentet fra side 36, note 14.

1.3.8.4 Ulike typer ekvivalens

1.3.8.4.1 Lingvistiske ekvivalenter

Den dominerende tilnærmingen til oversettelse av juridisk fagspråk var lenge en ord-for-ord-tilnærming som gikk ut på direkte oversettelse av hvert enkelt ord. Allerede keiser Justinians direktiv på 500-tallet foreskrev en slik angrepsvinkel; Justinian forbød alle andre oversettelser av *Corpus juris civilis* enn ord-for-ord-oversettelser fra latin til gresk, fordi de kunne forvrengte loven. Av samme grunn forbød han også lovkommentarer. Noen interessante oppfatninger om at loven måtte gjøres tilgjengelig for rettssubjektene, vant gehør i England opp gjennom middelalderen, først og fremst i forbindelse med at de øverste samfunnslagene gradvis skiftet språk.¹⁰⁴ Slike tanker innebar en noe friere oversettelse. Men selv om det forekom svingninger i tilnærmingen til juridisk oversettelse opp gjennom århundrene, er det vanskelig å peke på noe større paradigmeskifte eller definitivt skisma.

Oversettelse av ord-for-ord-typen – såkalt *literal translation* – preges av en utstrakt bruk av såkalte *lingvistiske* ekvivalenter og lånord. Lingvistiske ekvivalenter ser ved første ikke-juridiske øyekast ut som om de er dekkende og akseptable ekvivalenter. Men de kan være falske venner, slik jeg har redegjort for nærmere i punkt 1.3.8.2.6.

Flere ganger har vi sett overgripende, systematiske endringer i tilnærming til oversettelse *internt* i flerspråklige rettssystemer, fra strikt ord-for-ord-oversettelse til det såkalte *principle of language equality*. I slike tilfeller står striden før eller siden om hvorvidt lingvistiske eller naturlige ekvivalenter (se avsnittet straks nedenfor) er mest å trakte etter. I Sveits fryktet man at loven skulle forvrenges ved oversettelsen fra tysk til fransk dersom man tillot naturlige ekvivalenter hentet inn fra Frankrike i stedet for å utelukkende støtte seg på direkte oversettelse av de tyskspråklige termene. Men forkjemperne for språklig

¹⁰⁴ Se punkt 1.3.7.2.

likestilling og anvendelse av naturlige ekvivalenter vant fram. I Canada gjentok dette seg da det fransktalende mindretallet fikk gjennomslag for språklig likestilling; oversettelsen fra engelsk til fransk ble endret og medførte et mer naturlig fransk lovspråk i Canada.¹⁰⁵

1.3.8.4.2 Naturlige ekvivalenter

Den ønskelige typen ekvivalenter er såkalte *naturlige* ekvivalenter. De forekommer når rettssystemene og deres respektive juridiske konsepter og konstruksjoner ligger så nær hverandre at oversetteren uten vansker finner en sammenlignbar term i målspråket. Naturlige ekvivalenter letter den juridiske oversetterens arbeid.

Imidlertid må oversetteren nøye vurdere hvert enkelt tilfelle, for fallgruvene er mange. Noen ganger er det enkelt og ufarlig. Skal oversetteren oversette ordet *strafferett*, må både *Strafrecht*, *droit pénal* og *criminal law* være akseptable og helt uproblematisk kandidater,¹⁰⁶ selv om strafferetten på langt nær er den samme i alle rettssystemer. Fra tid til annen dukker det opp naturlige ekvivalenter som *også* er lingvistiske ekvivalenter, som for eksempel *court of appeal* og *cour d'appel*. Andre ganger er det mer komplisert. Hvilke nyanser som forskyves eller går tapt, og hvilket presisjonsnivå som kreves, utgjør viktige vurderinger og avveininger i spørsmålet om hvorvidt en naturlig ekvivalent vil kunne fungere i en konkret oversettelse. Ifølge Susan Šarčević er det «perfectly legitimate to require [legal translators] to use the ‘closest natural equivalent’ of the target legal system, i.e. the equivalent that most accurately conveys the legal sense of the source term and leads to the desired results».¹⁰⁷ Men hun medgir at dette «may prove to be a formidable task at times».¹⁰⁸ I og med at de forskjellige rettssystemenes terminologi er uforbederlig inkongruent, kan oversetteren ikke forventes å bruke naturlige ekvivalenter med et juridisk

¹⁰⁵ For en nærmere redegjørelse for situasjonen i henholdsvis Sveits og Canada, se for eksempel Šarčević, *op.cit.*

¹⁰⁶ Vi ser for øvrig at bare *strafferett*, *Strafrecht* og *droit pénal* er lingvistiske ekvivalenter; *criminal law* skiller seg i så måte fra de andre.

¹⁰⁷ Šarčević, *op.cit.* sidene 233–235 (sitatet fra side 235).

¹⁰⁸ Šarčević, *op.cit.* side 235.

innhold som er identisk med kildetermenes juridiske innhold. Oversetteren kan heller ikke forvente å finne slike fullstendig sammenfallende termer. Følgelig må lista legges lavere.

(Også ved mange potensielle naturlige ekvivalenter er faren at de ved nærmere undersøkelse kan vise seg ikke å være ekvivalenter likevel, men derimot falske venner. Dette er nærmere omtalt i punkt 1.3.8.2.6.)

1.3.8.4.3 Funksjonelle ekvivalenter

Oversetteren bør avfinne seg med det ulykksalige faktum at absolutt ekvivalens, juridiske fagspråk imellom, etter alle solemerker er uopnåelig. Den tilnærming til ekvivalensspørsmålet som etter mitt skjønn har mest for seg, er dermed jakten på *funksjonelle* ekvivalenter.

Den underliggende forutsetningen er at rettssystemer, om de er aldri så ulike, fyller mer eller mindre de samme samfunnsmessige funksjoner. Rettssystemet er et verktøy som samfunnet bruker til å hankses med sine problemer. Dette er et fellestrekk for alle rettssystemer. De samfunnsmessige problemene er gjerne de samme, selv om de konkrete rettslige løsningene er forskjellige. Ved å ta sine komparative briller på og undersøke hvordan tilsvarende problem løses i målspråkets rettssystem, vil oversetteren kunne identifisere de relevante konseptene og disses tilhørende fagtermer på målspråket. Dette er første skritt. Det oversetteren på dette stadiet har avdekket, er et analogt konsept. Louis-Philippe Pigeon beskriver dette som den prinsipielle essensen i funksjonell ekvivalens:

«Le principe même de l'équivalence fonctionnelle signifie que l'on traduit en utilisant un mot qui ne correspond pas rigoureusement au même concept juridique mais à un concept analogue.»¹⁰⁹

Men, som Susan Šarčević påpeker, «[t]he fact that a functional equivalent has the same function as the source concept does not necessarily mean that it is acceptable for the purpose of translation».¹¹⁰

Neste skritt må bli å avgjøre om det man har funnet er akseptabelt og passende, konteksten og formålet tatt i betraktning.

Viser det seg at man overhodet ikke finner noen akseptabel ekvivalent, foreslår Gerard-René de Groot tre mulige alternativer: Man kan enten 1) la være å oversette og heller bruke den fremmede termen, 2) beskrive det juridiske innholdet i en parafrase, eller 3) danne et juridisk nyord – en neologisme – hvis nødvendig i kombinasjon med en forklarende fotnote.¹¹¹

1.3.8.5 Erstatningsretten – et praktisk tvilstilfelle

Et tvilstilfelle når det gjelder funksjonell ekvivalens er konseptene og termene i norsk erstatningsrett og den angloamerikanske *law of torts*.¹¹² Her er de juridiske forskjellene så store at det ikke er gitt at oversatte termer fra det ene rettssystemet umiddelbart er akseptable i det andre.

¹⁰⁹ «Selve prinsippet i funksjonell ekvivalens innebærer at man oversetter ved å bruke et ord som ikke fullt ut tilsvarer det samme juridiske konseptet, men som tilsvarer et analogt konsept.» (Min oversettelse.) Sitert i Šarčević, *op.cit.* side 236.

¹¹⁰ Šarčević, *op.cit.* side 236.

¹¹¹ Gerard-René de Groot, «Language and Law», *Netherlands reports to the fifteenth International Congress of Comparative Law*, Antwerp – Groningen 1998 side 25.

¹¹² Omtalen her av norsk erstatningsrett begrenser seg til erstatning *utenfor* kontraktsforhold. *Tort law* gjelder i utgangspunktet ikke kontraktsforhold.

De to systemene har utviklet seg innenfor to ulike rettstradisjoner. *Law of torts* hører hjemme i den angloamerikanske tradisjonen, som naturlig nok har sitt historiske utspring i England. *Law of torts* består, som navnet antyder, av en samling *torts*. En *tort* defineres som «a civil wrong, other than breach of contract, for which a remedy may be obtained, usu[ally] in the form of damages ...». ¹¹³ Krenkelsen må passe inn i den enkelte *torts* formular, slik dette er utviklet og har tatt form over svært lang tid. Bare unntaksvis oppstår nye *torts*, når en domstol finner det riktig å etablere et nytt ansvarsgrunnlag for en ny kategori av krenkelser. Forgjengeren til de ulike *torts* var romerrettens lignende avgrensede ansvarsgrunnlag; eksempelvis minner romernes *lex Aquilia* påfallende om engelskmennenes *tort of trespass*. I den angloamerikanske *law of torts* består dette systemet den dag i dag. I den kontinentale rettstradisjonen, derimot, smeltet disse adskilte, romerske ansvarsgrunnlagene sammen til dagens mer generelle, prinsipielle ansvarsgrunnlag.

Noen juridiske likheter er det selvsagt. Begge systemene deler samme utgangspunkt – at den ene parten har fått sin stilling negativt påvirket gjennom et forhold som faktisk kan tilskrives en annen part. Begge systemene deler samme hovedformål – å rette opp den negative påvirkningen. Inntil et visst punkt deler begge systemene også *remedium* – gjenopprettingen skjer ved hjelp av en pengesum som den ansvarlige parten må betale til den andre, en økonomisk kompensasjon for krenkelse, tap eller skade. I begge systemene ser vi altså en gjenopprettende funksjon, begrenset til økonomiske virkemidler.

Men så er det også viktige forskjeller. Mens et hovedpoeng i norsk erstatningsrett er å gi økonomisk kompensasjon for en lidt skade, er fokuset i *law of torts* rettet mer mot å sanksjonere selve den krenkende adferden. I begge systemene tjener rettsreglene til å ordne opp i et problem, men problemene er prinsipielt forskjellige. I norsk erstatningsrett er problemet at noen har lidt et økonomisk tap. Foreligger intet slikt tap, stopper prosessen vanligvis opp. ¹¹⁴ I *law of torts*, derimot, er problemet at noens rett til å få være i fred er blitt

¹¹³ Garner, *op.cit.* side 1526, oppslagsordet «tort».

¹¹⁴ Jeg understreker at dette bare er hovedregelen. Unntak fra hovedregelen finnes, for eksempel har norsk erstatningsrett også rom for størrelsene *ménerstatning* og *oppreising*, hvor økonomisk tap ikke er et vilkår.

krenket. Passer ikke den problematiske adferden inn i gjerningsbeskrivelsen i en kjent og nærmere definert *tort*, stopper prosessen vanligvis opp.¹¹⁵

I norsk og kontinental erstatningsrett er man opptatt av resultatet; et inngrep i den skadelidtes interesse må kunne konstateres, og det er dette som er erstatningsmessig. Dette gjenspeiles i det faktum at økonomisk skade er et grunnvilkår. I *law of torts* er man derimot mer opptatt av den kritikkverdige handlemåten hos den som har forgått seg. Passer handlingen inn i en gitt *tort*, er det av underordnet betydning hvorvidt resultatet ble økonomisk skade.¹¹⁶ Kan man konstatere at en *tort* er begått, og vilkårene for øvrig er oppfylt, må den som er *tortfeasor*¹¹⁷ som regel betale *damages*. Dette angloamerikanske fokuset på den enkeltes framferd og handlemåte og hvorvidt denne eventuelt er kritikkverdig finner man igjen også i Norge, men tendensen er sterkere og klarere i *law of torts*.

De angloamerikanske motivene kan minne ikke så rent lite om dem man finner i strafferetten. Instituttet *punitive damages* viser dette enda klarere. *Punitive damages* er en spesiell type *damages* som går lenger enn erstatning for lidt økonomisk tap. De har et sterkt pønalt tilsnitt i tillegg til erstatningsformålet. Ideen er at den som har forgått seg – brutt sin *duty of care* – skal straffes for sitt overtramp. Det er med andre ord snakk om en bot, men boten skal betales til den skadelidte – ikke til staten, som i strafferetten. Instituttet *punitive damages* har visse likhetstrekk med det norske instituttet *oppreisning*. Men for oppreisning er ikke den pønale begrunnelsen så sterkt uttalt; for *punitive damages* står den mer i sentrum. For å oppnå en reell pønalt effekt, ser domstolen ved fastsettelsen av *punitive*

¹¹⁵ Et viktig, men uhyre sjeldent unntak gjelder de tilfellene hvor domstolen går til det skritt å definere en helt ny *tort*, og derved skaper ny rett.

¹¹⁶ Riktignok er det et vilkår at en nærmere angitt form for *injury* kan påvises, men vårt hjemlige fokus på økonomisk skade gjenfinner vi ikke i samme form i *law of torts*. For en mer inngående behandling av disse og andre likheter og forskjeller, se for eksempel Konrad Zweigert og Hein Kötz, *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts*, 3., neubearbeitete Auflage, Tübingen 1996.

¹¹⁷ *Gjerningsmann* eller *skadevolder*.

damages hen til skadevolders økonomiske evne. Er betalingsevnen dårlig, vil selv et lavt beløp føles som straff. Er betalingsevnen god, vil beløpet måtte settes høyere.¹¹⁸

For oversetteren er erstatningsrettslig terminologi et minefelt. Problemene melder seg raskt, og de handler ikke bare om enkeltord. Allerede rettsområdets betegnelser på norsk og engelsk volder vanskeligheter. Kan man i det hele tatt oversette *erstatningsrett* med *tort law* – eller omvendt? Det er på det rene at dette gjøres både ofte og ukritisk. Men det er ikke dermed sagt at det er en god løsning, språklig sett.

1.3.9 Særlige situasjoner

1.3.9.1 Implementering av konvensjoner – oversettelsesrelaterte vurderinger

Av naturlige årsaker vil internasjonale konvensjoner i originalversjon så godt som alltid være skrevet på et annet språk enn norsk. Inkorporasjon, transformasjon og passiv transformasjon vil etter forholdene fordre ulik grad av *oversettelse*.¹¹⁹ Passiv transformasjon krever i utgangspunktet ingen oversettelse; konvensjonens regler forutsettes å være på plass i det norske lovverket – jobben er på en måte gjort allerede. I praksis vil man likevel ofte oversette konvensjonsteksten, ikke fordi den skal inn i loven, men til bruk i forarbeidene.

Ved inkorporasjon vil den fremmedspråklige konvensjonsteksten beholdes, og denne får virkning som norsk lov. Også her skjer det gjerne at den originale konvensjonsteksten suppleres med en norsk oversettelse. Men originalformuleringene – særlig hvis de er på

¹¹⁸ Denne mekanismen, sammen med det faktum at amerikanerne tillater *no cure no pay*-avtaler, er grunnen til at det i USA er så attraktivt å saksøke store konserner.

¹¹⁹ Om disse tre implementeringsmåtene – og de dualistiske og monistiske prinsipper – se Marius Sollund, «Debatt – Rentesats ved internasjonale kjøp», *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2010 sidene 118–132 på side 122.

engelsk og kan forstås av norske jurister – forblir sentrale i rettsanvendelsen. Norsk domspraksis knyttet til Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) er et godt eksempel på dette siste: Selv om konvensjonen foreligger på norsk, er det ofte den autoritative engelske versjonens formuleringer som figurerer i norsk rettspraksis. Av både praktiske, språklige og juridiske årsaker synes norske domstoler å foretrekke å fortolke begreper som «fair trial»¹²⁰ og «punishment»¹²¹ heller enn «rettferdig rettergang» og «straff». Dette henger naturligvis nært sammen med at menneskerettskonvensjonen har sin egen internasjonale domstol (EMD) som står for den autoritative tolkningen av konvensjonens regler.¹²² Norsk anvendelse av de samme reglene vil derfor måtte skje i lys av EMDs praksis.

Transformasjon innebærer en omfattende omarbeidelse av konvensjonsteksten. Omgangen med språket blir friere. Det er ikke konvensjonens *formuleringer*, men innholdet i dens *regler* som skal inn i ny, norsk lovtekst. I praksis vil mange formuleringer naturlig ligge tett opptil originalen også etter transformasjonen, men teksten er like fullt *transformert*, omarbeidet til en ny tekst på et nytt språk. I denne prosessen kan mye gå galt.

1.3.9.2 CISG – et praktisk eksempel

Da FN-konvensjonen om kontrakter for internasjonale kjøp (CISG) forelå i 1980, var såkalt passiv transformasjon utelukket; de norske reglene stemte ikke tilstrekkelig overens med konvensjonen.¹²³ Valget sto dermed mellom inkorporasjon og transformasjon. Mens verden for øvrig valgte inkorporasjon, valgte Norge – som det eneste landet i verden – å transformere CISG. Konvensjonens internasjonale regler ble slått sammen med nye

¹²⁰ EMKs artikkel 6.

¹²¹ EMKs artikkel 7.

¹²² Den europeiske menneskerettsdomstol i Strasbourg.

¹²³ Omtalen her av CISG og den norske implementeringen bygger i betydelig grad på Sollund, *op.cit.*, særlig sidene 122–125.

nasjonale regler for kjøp, og innbakt i en ny kjøpslov i 1988.¹²⁴ Som et ledd i dette ble konvensjonen oversatt. Den norske oversettelsen av selve konvensjonen er tatt inn i lovsamlingen sammen med kjøpsloven. Originalen er *ikke* tatt inn. Konvensjonen ble omstrukturert og tolket før den endelig fikk sin plass i kjøpsloven. Dette var en kontroversiell framgangsmåte.

Rettstilstanden knyttet til internasjonale kjøp skiller seg – som en konsekvens av dette – fra rettstilstanden i de øvrige konvensjonsstatene på flere måter. For det første er én fordel ved inkorporasjon framfor transformasjon at det blir tydeligere for rettsanvenderen at de internasjonale reglene er nettopp internasjonale. Slik er det ikke i Norge på CISGs område. Da reglene derimot fikk norsk språkdrakt og «forsvant» inn i nasjonal lovgivning, økte risikoen for at den internasjonale bakgrunnen og de internasjonale metodiske føringene etter hvert kan gå i glemmeboka. Begynner man å behandle et internasjonalt instrument som CISG som intern rett, vil konvensjonspartenes opprinnelige intensjon om å opprette en autonom rettsorden kunne hindres og ta skade.¹²⁵ Marius Sollund uttrykker det slik at det for ham framstår som «ganske åpenbart at det norske valget om å transformere CISG, i stedet for å inkorporere den, vil utgjøre en trussel mot prinsippene i [CISG] artikkel 7(1)»¹²⁶, som sier at «[i]n the interpretation of this Convention, regard is to be had to its international character and to the need to promote uniformity in its application and the observance of good faith in international trade».

For det andre kan valget om transformasjon, og den etterfølgende særnorske anvendelsen, skape ytterligere problemer. Marius Sollund peker på at ulik implementering aktualiserer lovvalgsproblematikk, selv på konvensjonens område – til tross for at selve det internasjonale prosjektet i prinsippet burde gjøre internasjonal privatrett overflødig på

¹²⁴ Også de øvrige, nasjonale reglene i kjøpsloven var et resultat av internasjonalt lovsamarbeid – nemlig mellom de nordiske landene, som ofte samarbeider ved å utforme lover som ligner på hverandre.

¹²⁵ *Rettsorden* er kanskje et noe omfangsrikt ord for reglene om internasjonale kjøp. Poenget er uansett at det internasjonale regelsettet er ment å være autonomt, i den forstand at tolkningen og anvendelsen forutsettes å være ensartet og ensrettet.

¹²⁶ Sollund, *op.cit.* på side 124.

konvensjonens felt.¹²⁷ Sollund forklarer at en utenlandsk domstol risikerer å måtte anvende den «norske» versjonen av CISG:

«Den [utenlandske] domstol eller voldgiftsrett som skulle avgjøre tvisten måtte da ha satt seg inn i den norske transformerte versjonen av CISG, dens historiske bakgrunn mv. Det er åpenbart at dette ville ha ledet til store praktiske problemer hva angår oversettelse, forståelse for strukturen av den norske kjøpsloven, og måten denne er blitt tolket på av norske domstoler. Den [utenlandske] domstol ville videre ha hatt store problemer med å forholde seg til de norske forarbeidene. Ikke nok med at disse ville måtte oversettes, men domstolen ville også måtte anvende en totalt fremmed juridisk doktrine og rettskildelære for å komme frem til en korrekt tolkning og resultat under den norske kjøpsloven.»¹²⁸

Vi ser i Marius Sollunds tenkte eksempel at den særnorske ordningen på CISGs område innebærer mye oversettelse på mange stadier. Én ting er oversettelsen av CISG i utgangspunktet. En annen viktig, meget krevende og langt mer omfangsrik oversettelsesjobb er den som må til i saksforberedelsen for den franske domstolen som i eksemplet skal anvende en salig blanding av norsk og internasjonal rett.¹²⁹

I avsnittene ovenfor har jeg pekt på visse uheldige konsekvenser av transformasjon som implementeringsmetode. Sett fra et oversettelsesperspektiv, er situasjonen den at Norge har oversatt mer, redigert mer og omarbeidet mer enn strengt tatt nødvendig. Den norske lovgiveren har i tilfellet CISG tydelig markert seg som det jeg i punkt 1.3.3 kaller en *aktiv kulturell fortolker*. Man har *forlatt kildeteksten*, for å si det med translatørens terminologi.

Jeg mener likevel ikke med dette å gi noen vurdering av selve oversettelsen av CISG som sådan, i betydningen god eller dårlig oversettelse. Men CISG-affæren illustrerer godt de

¹²⁷ Sollund, *op.cit.* på sidene 124–125, med videre henvisning til Peter Winship.

¹²⁸ Sollund, *op.cit.* på side 125. Fotnoter utelatt.

¹²⁹ Å anvende fremmed rett er ofte vanskelig. Se punkt 1.3.11.1.

juridiske komplikasjoner som sirkler som satellitter rundt konvensjonen som følge av implementeringsvalget alene. Man kan kalle det et slags oversettelsens metaproblematikk.

1.3.9.3 Oversettelse i EU

Oversettelse av juridisk og administrativt fagspråk i EU står i en faglig og historisk særstilling. En nærmere behandling av feltet synes påkrevd i en oppgave som denne.¹³⁰

1.3.9.3.1 Hvorfor EU er så spesielt

En utbredt, og etter mitt syn riktig, oppfatning er at oversettelse av juridisk fagspråk ikke kan forstås skikkelig med mindre den ses i sammenheng med jussens ordinære funksjon og mekanismer. Anne Lise Kjær slutter seg til dette, men presiserer for EUs del at bildet i tillegg kompliseres av at EU-retten stadig er under utvikling. Nå kan man innvende at alle operative rettssystemer til enhver tid er under utvikling, og at EU sånn sett ikke skiller seg fra andre systemer. Kjær mener likevel bestemt at situasjonen der er mer kompleks enn andre steder; oversetterne stilles overfor større utfordringer fordi systemet og dets terminologi er fragmentarisk og uferdig.¹³¹

1.3.9.3.2 Uten kildetekst

Ett særtrekk ved oversettelsesarbeidet til EUs mange *drafters* – de menneskene som skisserer og lager utkast til for eksempel EU-direktiver – er at de ofte arbeider uten kildetekst. De oversetter ikke en allerede foreliggende tekst, men utarbeider flere parallelle

¹³⁰ For en generell redegjørelse henviser jeg til Gerte Reichelt, «Sprache und Recht – Ein Betrag zur Integralen Multilinguistik im Europarecht», i Torstein Frantzen, Johan Giertsen og Giuditta Cordero Moss, *Rett og toleranse – Festschrift til Helge Johan Thue*, Oslo 2007 samt Heutger og Kjærs artikler, som min omtale her bygger på.

¹³¹ Se Kjær, *op.cit.* på sidene 70 og 80–81.

språkversjoner samtidig. Det vanlige i praktisk talt all oversettelse er at det foreligger en kildetekst først, og at oversetteren har denne som utgangspunkt for sitt videre arbeid. Her ser vi ett av flere særlige forhold som skiller en vesentlig del av oversettelsesarbeidet i EU fra annen juridisk oversettelse.¹³²

1.3.9.3.3 Tilsynelatende enkelt

Legger vi de Groots vanskelighetsgradinndeling til grunn,¹³³ burde oversettelse i EU være «enkelt». Språkene varierer, men man opererer innenfor ett og samme rettssystem. Anne Lise Kjær forklarer hvorfor denne rubriseringen likevel blir for unyansert: For det første er oversettelse i EU oversettelse både i og mellom rettssystemer.¹³⁴ På noen rettsområder, som konkurranseretten, er EU-retten ensrettet og står på egne bein. Men på andre områder beskriver hun EU-retten som lite mer enn harmonisert nasjonal rett med visse fellesnevner nedfelt i EU-direktivene.¹³⁵ For det andre er oversettelse i EU hverken internrettslig oversettelse eller oversettelse av internasjonale instrumenter i tradisjonell betydning, men kombinerer elementer fra begge kategoriene.¹³⁶ For det tredje er oversettelsessituasjonen i EU altfor kompleks og innholdsrik til å kunne kalles «enkel».¹³⁷ Fordelt på EUs 27 medlemsstater finner vi minst 28 nasjonale rettssystemer og 23 offisielle språk (samt over hundre minoritetsspråk med annen status).¹³⁸ Rettsaktene er formelt likeverdige, og i prinsippet ment å ha samme innhold. Men selv om enhver språkversjon av enhver rettsakt formelt angår EU-retten som sådan, er de egentlige konnotasjonene mer intrikate. Problemet er nemlig at det ikke eksisterer noe eget, nøytralt «EU-språk». Dermed må EU-retten uttrykkes ved hjelp av de offisielle, nasjonale språkene. De nasjonale språkene er, og

¹³² For en nærmere beskrivelse, se Kjær, *op.cit.* på sidene 82–83.

¹³³ Se punkt 1.3.5.

¹³⁴ Kjær, *op.cit.* på side 76.

¹³⁵ En slik beskrivelse er kontroversiell, men jeg følger ikke debatten her.

¹³⁶ Kjær, *op.cit.* på side 78.

¹³⁷ Kjær, *op.cit.* på side 79.

¹³⁸ Kjær opererer med 27 «domestic legal systems». Tallet 28 er hentet fra Heutger, *op.cit.* side 9. Når antallet rettssystemer ikke stemmer overens med antallet medlemsstater, skyldes det at Heutger ganske riktig skiller ut det skotske rettssystemet som et eget. Hvorfor hun ikke gjør det samme med det nord-irske er uvisst, men jeg antar hun anser forskjellene fra det engelsk-walisiske som ubetydelige i sammenhengen.

forblir, knyttet til sine respektive nasjonale rettssystemer, selv om EUs *drafters* anstrenger seg for å holde fagspråket mest mulig nøytralt ved å luke ut de tyngst ladete fagtermene.¹³⁹ Situasjonen forvanskes ytterligere av at rettsaktene *vedtas* på EU-nivå, men *anvendes* på nasjonalt nivå i medlemsstatene. Spenningen mellom EU-retten og medlemsstatenes interne rett vil dermed ligge implisitt i enhver EU-rettslig tekst.

1.3.9.3.4 Morsmål og fremmedspråk – galt uansett

Oversettelse i EU står også overfor andre utfordringer. De som skriver direktivutkastene skriver sjelden på sitt eget morsmål, hevder Anne Lise Kjær.¹⁴⁰ Ofte har den som skriver på et fremmedspråk et språklig handikapp, og arbeidet vil innebære mye skjult eller ubevisst oversettelse. Fremmedspråket det er snakk om, er som oftest engelsk. Men hva slags engelsk er det? spør Kjær retorisk, før hun selv gir følgende misbilligende svar: «Certainly not the Common law legal English of Great Britain with established legal meaning, but international English applied as a *lingua franca*, a neutral linguistic code that can cross language barriers. It is a variety of English devoid of any cultural content and any established meaning.»¹⁴¹ Det kan se ut som en selvmotsigelse når Kjær først beklager seg over at EU-språkene er farget av nasjonal rett, så i neste øyeblikk hevder at engelsken ikke har noe juridisk eller kulturelt innhold. Slik jeg tolker henne, er situasjonen imidlertid den at begge deler faktisk forekommer og skaper hver sine problemer.

I forlengelsen av dette peker Kjær på at den direkte kommunikasjonen kan bli skadelidende eller sågar stoppe helt opp under forhandlinger om EU-rettsakter, alt på grunn av språkvansker: «[T]heir mutual understanding is constantly challenged by the lack of equivalence between their legal languages, the impossibility of reproducing the exact meaning of the speaker. Frequently, the dialogue stalls, because the arguments of the other

¹³⁹ Kjær, *op.cit.* på side 79.

¹⁴⁰ Kjær, *op.cit.* på side 80.

¹⁴¹ *Ibidem.*

parties suddenly seem incoherent or out of place.»¹⁴² Men antakeligvis *må* det til en viss grad være sånn, for den kombinerte juristen og lingvisten som har oversikt over alle EUs rettssystemer og snakker alle offisielle språk, finnes ikke.¹⁴³

1.3.9.3.5 *Drafting* i praksis – CoPECL

Viola Heutger beskriver i sin artikkel «Legal Language and the Process of Drafting the Principles on a European Law of Sales» vanskelighetene ved å oversette i Europa og EU.¹⁴⁴ Hennes perspektiv og erfaringer er utpreget praktiske. Heutger var ett av medlemmene i ei arbeidsgruppe som på oppdrag fra EU-kommisjonen utarbeidet et forslag til *Common Principles of European Contract Law* – også omtalt som CoPECL.

Arbeidsgruppa søkte inspirasjon i EUs forbrukerkjøpsdirektiv,¹⁴⁵ en oversettelse av den nederlandske sivillovboka,¹⁴⁶ FN-konvensjonen om kontrakter for internasjonale kjøp (CISG) og *the Principles of European Contract Law* (PECL) – alle i engelsk språkdrakt. De ulike inspirasjonskildene benytter temmelig forskjellig juridisk terminologi. Siden oppdragsgiveren var EU-kommisjonen, valgte arbeidsgruppa å rangere forbrukerkjøpsdirektivet høyest i kildehierarkiet. Men direktivet gjelder bare forbrukerkjøp, og ga liten veiledning utenfor forbrukerkjøp. Heutger forteller med innlevelse om de gode intensjonene og de betydelige anstrengelsene i arbeidsgruppa for å enes om hensiktsmessige og meningsfulle legaldefinisjoner. Den engelske termen *goods* later til å ha voldt mye hodebry. PECL har ingen definisjon av *goods*. Det har derimot CISG og forbrukerkjøpsdirektivet. Men definisjonene er ikke sammenfallende, og ingen av dem rommet alt det som arbeidsgruppa ønsket å innlemme i *sin* definisjon. «The term goods had

¹⁴² Kjær, *op.cit.* på sidene 80–81.

¹⁴³ Heutger, *op.cit.* side 9.

¹⁴⁴ Heutger, *op.cit.* Heutgers erfaringer er relevante ikke bare for den egentlige EU-retten, men i en utvidet europeisk sammenheng, et landskap hvor det også er plass til EFTA, EØS og nasjonale rettssystemer i og utenfor EU.

¹⁴⁵ 1999/44/EC.

¹⁴⁶ Nieuw Nederlands Burgerlijk Wetboek.

to be redefined again. It took four years to reach a concensus», forteller Heutger.¹⁴⁷ Neste steg i arbeidet ble å legge til rette for framtidig oversettelse av de engelskspråklige *Common Principles of European Contract Law*: «[A]ll team members became highly sensitive to linguistic problems; we sometimes even changed the English wording in order to facilitate an adequate translation», sier Heutger i ettertid.¹⁴⁸ Inspirasjonskildene forelå allerede i ytterligere språkversjoner, noe Heutgers arbeidsgruppe opplevde som et hinder. Problemet besto i at de ulike språkversjonene ikke er like samkjørte i sin terminologi som de engelske versjonene (som heller ikke er ensartede). *Goods* ble igjen et problemord, nå i tysk utgave. Forbrukerkjøpsdirektivet bruker termen *Güter*. CISG bruker *Waren*. Tyskspråklig nasjonal lovgivning – Heutger nevner østerriksk og tysk – bruker *Sache*. Alle hadde sine særlige konnotasjoner: *Sache* var hentet fra nasjonal rett. *Güter* var allerede en EU-rettslig term, men kunne gi forbrukerkjøpsassosiasjoner. *Waren* var utelukkende internasjonalt, noe som til slutt ble utslagsgivende; arbeidsgruppa valgte *Waren* fordi begrepet skapte færrest uheldige assosiasjoner.

1.3.9.3.6 En utopi

Ad det allestedsværende spørsmålet om ekvivalens, bør det nevnes at oversettelse i EU også på dette punktet står i en særstilling. Som alltid må oversetteren lete etter ekvivalenter som ligger hverandre nærmest mulig. I EU er det formelle kravet *absolutt* ekvivalens mellom alle 23 språkversjoner! Selv om dette er en umulighet i det virkelige liv – en ren utopi – er presumsjonen intet mindre enn identisk mening.¹⁴⁹

Det hører med til historien at Anne Lise Kjær brått avblåser sine angivelige bekymringer for de 23 språkversjonenes mangel på ekvivalens når hun stikker fingeren i jorda og

¹⁴⁷ Heutger, *op.cit.* side 5.

¹⁴⁸ Heutger, *op.cit.* side 6.

¹⁴⁹ Kjær, *op.cit.* på side 84. Se om ekvivalens punkt 1.3.8.3.

konstaterer at det i praksis bare er to versjoner – den engelske og den franske – som betyr noe. For hva gjør EU-domstolen når de språklige avvikene kommer på spissen? Jo, den setter ordlyden til side og fortolker reglene dynamisk og formålsoverordnet, «with a view to furthering the general goals of the European Union».¹⁵⁰

1.3.10 Parallele autoritative språkversjoner – formalitet og fiksjon?

Et grunnleggende spørsmål springer ut av situasjonene i punktene 1.3.9.1–1.3.9.3, og knytter seg til situasjoner hvor det foreligger flere parallelle, autoritative språkversjoner av et juridisk instrument:¹⁵¹ Er det overhodet tenkelig at det kan finnes likeverdige språkversjoner? Er det troverdig? Er det en logisk umulighet? At to eller flere språkversjoner *formelt* kan ha samme status er én ting. Noe ganske annet er om det er mulig å utarbeide flere språkversjoner *fullstendig parallelt*, uten at det ene språket tar styringen, for eksempel fordi flertallet av de involverte *drafters* selv tenker og arbeider bedre på det ene språket enn på det andre.

Den parallelle prosessen i EU kan tyde på at det i hvert fall delvis er mulig. Men selv etter å ha lest Viola Heutgers detaljrike og fascinerende beretning fra innsiden av lovarbeidet samt Anne Lise Kjærers innsiktsfulle teoretiske behandling av de samme mekanismene, merker jeg en nagende tvil som murrer i bakhodet: Er det mulig for et kollegium av *drafters* å sjonglere opptil flere språk samtidig og til enhver tid behandle samtlige språk fullstendig likt? Jeg tillater meg å tvile.

1.3.11 Når det går galt

¹⁵⁰ Kjær, *op.cit.* på side 88.

¹⁵¹ Dette er en problemstilling som i prinsippet, og formodentlig også i praksis, knytter seg til alle typer juridiske instrumenter som har flere formelt likeverdige språkversjoner. Problemstillingen er altså relevant også utenfor EU-retten.

Oversettelse er en utakknemlig oppgave. Ikke bare er det faglig vanskelig, dårlig betalt og preget av tidsnød. Det vanker dessuten sjelden ros. Oversetterens suksesser vises normalt ikke. Jo bedre arbeidet er, desto mer usynlig er det. Ika Kaminka uttrykker det slik: «Hele tiden må oversetteren velge. Velge strategi, velge språkleie, velge målform eller dialekt. Velge stilnivå. Velge bøyingsformer. Også, ikke minst, der det knapt merkes, skal det velges. [...] Det er de små [valgene], de usynlige, som gjør oversettelsen god eller dårlig. [...] Oversettelsen står eller faller med de valgene som knapt synes.»¹⁵²

Når oversetteren trår feil, får han høre det. Da står feilen der og lyser opp fra papiret så alle kan se. Nå mot slutten skal jeg sette søkelyset på to grove oversetterfeil, for å illustrere hvor stygt det kan se ut.

1.3.11.1 – Inadequate and unreliable

Et praktisk eksempel er hentet fra en rettssak i England. Partene var norske og irske, norsk og engelsk rett var av betydning for saken. Etter å ha blitt forelagt en dårlig oversettelse av norsk juridisk litteratur, kom dommer Tomlinson med følgende hjertesukk:

«I have been supplied with translations of only a few pages of this extensive work, and the translations initially provided were inadequate. Even the translations later provided are unreliable. For example, after much confusion on my part I have worked out that the translation I have been given of page 250 of the book contains a critical mistranslation, where [...] the words in Norwegian “the indirect rules” have been translated as “the direct rules”. I hope I will be forgiven for saying that Professor Falkanger’s thesis is not easy to

¹⁵² Kaminka, *op.cit.* på side 63.

understand and I have no doubt that for me much has, sometimes literally, been lost in translation.»¹⁵³

1.3.11.2 *Crimes against humanity* – eller mot menneskeheten?

Den nye norske straffeloven fikk i mars 2008 tilføyd et nytt kapittel om «[f]olkemord, forbrytelse mot menneskeheten og krigsforbrytelse».¹⁵⁴ Paragraf 102 omhandler nærmere det som på norsk er kalt *forbrytelse mot menneskeheten*.

Det er grunn til å se nærmere på den norske oversettelsen.

Innholdet i lovregelen er inspirert av og hentet fra Roma-vedtektene for Den internasjonale straffedomstol.¹⁵⁵ Roma-vedtektenes artikkel 7 omtaler *crimes against humanity*. Det er altså dette begrepet som er blitt til *forbrytelse mot menneskeheten* på norsk. Den norske oversettelsen er ikke ny i forbindelse med den nye straffeloven. Roma-vedtektene er fra 1998, og forelå i en uoffisiell oversettelse allerede i Ot.prp. nr. 95 (2000–2001).¹⁵⁶ Selve begrepet *crimes against humanity* er enda mye eldre; det antas å være videreutviklet fra formuleringen «the laws of humanity» i Haag-konvensjonen om landkrigens lover og sedvaner fra 1899.¹⁵⁷ Odelstingsproposisjonen nevner ikke med ett ord oversettelsesproblemer knyttet til begrepet *crimes against humanity*.

Problemet med den norske oversettelsen er at den ganske enkelt ikke er korrekt.

Forbrytelse mot menneskeheten betyr rett og slett ikke det samme som *crimes against*

¹⁵³ [2009] EWHC 2227 (Comm) *Haugesund kommune – Narvik kommune and Depfa ACS Bank and Wikborg Rein & Co.*

¹⁵⁴ Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff, kapittel 16.

¹⁵⁵ Roma-vedtektene for Den internasjonale straffedomstol av 17. juli 1998.

¹⁵⁶ Ot.prp. nr. 95 (2000–2001) *Om lov om gjennomføring i norsk rett av Den internasjonale straffedomstols vedtekter 17. juli 1998 (Roma-vedtektene)*.

¹⁵⁷ Se den såkalte Martens-klausulen i fortalet til Haag-konvensjonen om landkrigens lover og sedvaner (Convention with Respect to the Laws and Customs of War on Land), som omtaler «the principles of international law, as they result from the usages established between civilized nations, from the laws of humanity, and the requirements of the public conscience».

humanity.¹⁵⁸ Det problematiske ordet er *humanity*. *Humanity* refererer til det grunnleggende menneskelige, til enkeltmenneskets iboende verdi og humane kvaliteter, til humaniteten. På engelsk heter dette *humanity*, på fransk *humanité*. *Menneskeheten*, derimot, refererer til klodens samlede befolkning. *Menneskeheten* er gruppen som kollektiv, *humanity* er menneskets særegne kvaliteter i egenskap av å være menneske. Slechtsforholdet er nært til det norske begrepsparet *human* og *inhuman*. Det er ironisk at oversettelsesproblemer oppstår selv når vi står overfor konsepter som i prinsippet er universelle. Straffebudet er ment å ramme «umenneskelige handlinger», slik disse er definert i Roma-vedtektenes artikkel 7, og nå i den nye straffelovens § 102. Under lovforberedelsen skrev Riksadvokaten i sin høringsuttalelse at «[d]et dreier seg om en så grov forbrytelse at den krenker den grunnleggende menneskelighet eller humanitet».¹⁵⁹

Det skal innrømmes at humaniteten ikke er av de hyppigst forekommende hverdagsbegrepene. Kanskje ser *menneskeheten* ved første øyekast ut til å svare godt til *humanity*. Mange lesere ville sågar kanskje aldri oppfatte at det er en forskjell på *menneskeheten* og *menneskeligheten*, ikke fordi de ikke skjønner forskjellen når de får den forklart, men ganske enkelt fordi det er lett å overse de tre små bokstavene, det er lett å lese feil.

Det kan være interessant å merke seg at det aldri behøvde å gå så galt som det gjorde her. For det første gjorde fem ulike høringsinstanser departementet oppmerksom på feilen (mer om det nedenfor). For det andre finnes det et meget godt og meget enkelt redskap som oversetteren kunne ha benyttet seg av for å oppdage feilen. Denne oversettelsesblemmen illustrerer det geniale i den lille sikkerhetsventilen som kalles *back translation* – å oversette tilbake igjen. Etter å ha oversatt et ord, et begrep eller en setning fra kildepråket til målspråket, kan man ganske enkelt oversette det samme ordet, det samme begrepet eller den samme setningen tilbake til kildepråket igjen. Så legger man vekk målspråkversjonen,

¹⁵⁸ Jeg ser her bort fra det åpenbare, at *crimes* er flertall, mens *forbrytelse* er entall; det er en ubetydelig detalj.

¹⁵⁹ Se Riksadvokatens høringsbrev til Lovavdelingen: «Høring – forslag til straffebestemmelser om folkemord, forbrytelser mot menneskeheten og krigsforbrytelser» 1. juni 2007.

og sammenligner de to kildepråkversjonene. Det springende punkt er om det nå er noen forskjell på den opprinnelige kildepråkversjonen og den nye. Er de identiske, taler dét for at også målspråkversjonen er korrekt. Er det forskjell på dem, kan det være en god idé å ta en ekstra titt på målspråkversjonen.

Hensett til vårt problematiske begrep *crimes against humanity*, ville denne enkle, men noen ganger tidkrevende, testen ha kunnet redde oversetteren. Den første oversettelsen fra kildepråket engelsk ga hos Justisdepartementet altså formuleringen *forbrytelse mot menneskeheten*. Dersom man hadde oversatt dette tilbake igjen, burde man ha fått *crime against humankind* eller *crime against mankind*. Da burde varselklokkene ha ringt.

I det foreliggende eksemplet står vi overfor en feilaktig oversettelse som neppe vil få juridiske konsekvenser. Det hersker heldigvis liten tvil om hva innholdet i regelen er ment å være – også i Norge. Det er grunn til å tro at norskspråklige jurister som i sitt arbeid befatter seg med internasjonal strafferett, holder styr på sine internasjonale rettskilder. Det følger av juridisk metode at lovens ordlyd bare er et utgangspunkt. Lovteksten må derfor alltid tolkes, i dette tilfellet i lys av den internasjonale regelen som den norske regelen er ment å speile. Denne tolkingsprosessen reduserer – for ikke å si eliminerer – risikoen for at straffelovens § 102 om *forbrytelse mot menneskeheten* får et annet innhold enn Roma-vedtektenes artikkel 7 om *crimes against humanity*. Men på grunn av den uheldige oversettelsen samt det oppsiktsvekkende faktum at feilen ikke ble rettet opp under lovforberedelsen, står den norske lovteksten der som et, etter mitt skjønn, heller dårlig språklig utgangspunkt for lovtolkingsprosessen.

Det kan også være grunn til å spørre om lovgivingsprosessen har vært tilstrekkelig god i dette tilfellet. Fem forskjellige høringsinstanser påpekte den feilaktige oversettelsen i sine respektive høringsuttalelser.¹⁶⁰ Tross dette unnlot Justisdepartementet å ta innvendingene

¹⁶⁰ Riksadvokaten, Generaladvokaten, Det nasjonale statsadvokatembetet, Røde kors og Norsk senter for menneskerettigheter. Se Norsk senter for menneskerettigheter, *Årbok om menneskerettigheter i Norge 2008*, Oslo 2009 side 26. Se også Riksadvokatens *op.cit.* og Norsk senter for menneskerettigheters høringsbrev til

til følge. Kritikken ble, så vidt jeg har vært i stand til å se, overhodet ikke behandlet i lovens senere forarbeider. Den foreslåtte lovteksten gikk uforandret videre – og ble til slutt vedtatt av Stortinget – mot det ansvarlige departementets bedre vitende. Sett med oversetterbriller, er den opprinnelige feilen ille nok. Samtidig er den forståelig, fordi den framstår som et ærlig feiltrinn. Men at man i lovprosessen ikke retter opp en åpenbar feil når man har all mulig oppfordring til det, er som mer pinlig og vanskelig å forstå.

1.4 Oppsummering

Jeg har vist en rekke helt sentrale kjennetegn ved jussens fagspråk. Dette fagspråket skiller seg fra det vanlige hverdagsspråket i så stor grad at det gir mening å snakke om et *juridisk språk*. Jeg har forklart at det juridiske fagspråket i høy grad er kulturspesifikt, og pekt på de mange konsekvenser dét har for den som våger å gi seg i kast med å oversette egen eller andres juss. Videre har jeg vist at fagspråket har en rekke funksjoner. Oversetteren må forstå funksjonene for å kunne lykkes med oversettelsen. Jeg har skissert enkelte viktige dilemmaer og evige spørsmål i translatologien, slik jeg opplever at de angår juridisk oversettelse. Det har synliggjort kravene som stilles til oversetteren, valgene vedkommende må ta og farene ved å snuble i jussen eller i språket.

Som jurister bør vi skrike ut når den juridiske oversettelsen kommer skeivt ut, men vi bør samtidig møte oversetteren med forståelse og ydmykhet.

Jeg avslutter med å slutte meg til følgende lille observasjonen, lånt fra Ika Kaminka:

«Når Australia plutselig rammes av “buskbranner”, når Obamas bestemor omtales som hans “solide sten”, når vi “kommer unna med” å si at “å mislykkes er ingen opsjon”, er det fordi vi alle, leg som lærd, strever med oversettelse i hverdagen.¹⁶¹

¹⁶¹ Kaminka, *op.cit.* på side 62.

2 Litteraturliste

Anonym, «Etterlyser “Lille-Røkke”», *Østkantavisa* 15. april 2010 side 3.

Arnesen, Finn og Are Stenvik, *Internasjonalisering og juridisk metode – Særlig om EØS-rettens betydning i norsk rett*, Oslo 2009.

Arntz, Reiner og Peter Sandrini, «Präzision versus Vagheit – Das Dilemma der Rechtssprache im Lichte von Rechtsvergleich und Sprachvergleich», i Bassey Edem Antia (editor), *Indeterminacy in terminology and LSP – studies in honour of Herbert Picht*, Amsterdam 2007.

Blandhol, Sverre, «Retorikk og juss», *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2003 sidene 499–518.

Cabrillac, Rémy, *Dictionnaire du vocabulaire juridique*, 2e édition, Paris 2004.

Cao, Deborah, *Translating Law*, Clevedon – Buffalo – Toronto 2007.

Catford, John C., *A Linguistic Theory of Translation*, London 1965.

Cornu, Gérard, *Vocabulaire juridique*, 8e édition, Paris 2007.

Coulter, Carol, «Courthouses close to criminal cases», *The Irish Times Weekend Review* 12. desember 2009.

Craig, Ronald L., *Stor norsk–engelsk juridisk ordbok*, Oslo 1999.

Eng, Svein, *Rettsfilosofi*, Oslo 2007.

Garner, Bryan A. (Editor in Chief), *Black's Law Dictionary*, Eighth Edition, St. Paul, Minnesota 2004.

Goldstein, Tom og Jethro K. Lieberman, *The Lawyer's Guide to Writing Well*, Berkeley 2002.

Gisle, Jon, *Jusleksikon*, 2. utgave, Oslo 2003.

Graver, Hans Petter, «Bruk av helsepersonell som sakkyndig innen forvaltningen», i Nina Mår og Barbro Andenæs, *Klagenemnder – rettssikkerhet og effektivitet*, Bergen 2008 sidene 49–71.

Graver, Hans Petter, «Fornuft og følelser – om klassisk retorikk som modell for moderne juridisk metode», *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2007 sidene 527–562.

Graver, Hans Petter, *Rettsretorikk – en metodelære*, Bergen 2007.

Graver, Hans Petter, «Trenger vi juridiske tekster med mer humør?», *Jussens Venner* 2009 sidene 285–301.

Graver, Hans Petter, «Vanlig juridisk metode? Om rettsdogmatikken som juridisk sjanger», *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2008 sidene 149–178.

De Groot, Gerard-René, «Language and Law», *Netherlands reports to the fifteenth International Congress of Comparative Law*, Antwerp – Groningen 1998.

De Groot, Gerard-René og Conrad J.P. van Laer, «The Dubious Quality of Legal Dictionaries», *International Journal of Legal Information* Volume 34.

Gunnarsson, Britt-Louise, *Lagtexters begriplighet – En språkfunktionell studie av med bestämmandelagen*, Lund 1982.

Heutger, Viola, «Legal Language and the Process of Drafting the Principles on a European Law of Sales», *Electronic Journal of Comparative Law* Vol. 12.2, October 2008, www.ejcl.org.

Hjort, J.B., *Prosedyreteknikk*, Oslo 1956.

Hyland, Richard, «Babel: a she'ur», i Thomas Morawetz, *Law and Language*, Aldershot – Burlington – Singapore – Sidney 2000 sidene 27–54.

Høstmælingen, Njål, *Internasjonale menneskerettigheter*, Oslo 2003.

Jyske Lovs fortale. Gjengitt fra *Codex Holmiensis C 37*, antagelig fra 1280.

Kaminka, Ika, «Fortapt i oversettelsen – 10 tanker om oversettelse», *Vinduet* 4/2008 sidene 62–63.

Kjær, Anne Lise, «Legal translation in the European Union: A research field in need of a new approach», i Krzysztof Kredens og Stanislaw Goźdz-Roszkowski, *Language and the Law: International Outlooks*, Frankfurt-am-Main 2007 sidene 69–95.

Kuner, Christopher, «The Interpretation of Multilingual Treaties: Comparison of Texts versus the Presumption of Similar Meaning», *International & Comparative Law Quarterly* 1991 Volume 40, sidene 953–964.

Landqvist, Hans, *Författningssvenska – Strukturer i nutida svensk lagtext i Sverige och Finland*, Göteborg 2000.

Lilleholt, Kåre, «Finansiell trygdgjeving», i *Håkonarmål*, Bergen 2006 sidene 22–31.

Lind, Åge, *Norsk–engelsk juridisk ordbok – Sivil- og strafferett*, 4. utgave, Oslo 2003.

Lind, Åge, *Engelsk–norsk juridisk ordbok – Sivil- og strafferett*, 2. utgave, Oslo 2007.

Mikelsen, Anders, «Henvisninger til engelsk rett i kontrakter underlagt norsk rett», *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2008 sidene 532–560.

Norsk senter for menneskerettigheter, Høringsbrev til Justisdepartementets lovavdeling: «Høring – straffebestemmelser om folkemord, forbrytelser mot menneskeheten og krigsforbrytelser» 1. juni 2007.

Norsk senter for menneskerettigheter, *Årbok om menneskerettigheter i Norge 2008*, Oslo 2009.

Omdal, Helge og Lars Vikør, *Språknormer i Norge – Normeringsproblematikk i bokmål og nynorsk*, Oslo 1996.

Pettersson, Gertrud, *Lagspråk och samhällsutveckling – Studier över svensk lagspråk efter 1734*, Lund 1992.

Reichelt, Gerte, «Sprache und Recht – Ein Betrag zur Integralen Multilinguistik im Europarecht», i Torstein Frantzen, Johan Giertsen og Giuditta Cordero Moss, *Rett og toleranse – Festskrift til Helge Johan Thue*, Oslo 2007.

Rey-Debove, Josette og Alain Rey, *Le nouveau Petit Robert – dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris 2009.

Riksadvokaten, Høringsbrev til Justisdepartementets lovavdeling: «Høring – forslag til straffebestemmelser om folkemord, forbrytelser mot menneskeheten og krigsforbrytelser» 1. juni 2007.

Sager, Juan, *A Practical Course in Terminology Processing*, Amsterdam 1990.

Šarčević, Susan, *New Approach to Legal Translation*, The Hague – London – Boston 1997.

Scalia, Antonin, «Common-Law Courts in a Civil-Law System: The Role of United States Federal Courts in Interpreting the Constitution and Laws», *The Tanner Lectures on Human Values*, delivered at Princeton University March 8 and 9, 1995.

Simonnæs, Ingrid, «Begrepssystemer som hjelpemiddel ved fagspråklige oversettelser», i Anita Nuopponen, Bertha Toft og Johan Myking (red.), *I terminologins tjenst – Festskrift för Heribert Picht på 60-årsdagen*, Vaasa 2000.

Simonnæs, Ingrid, «Vague legal concepts – A contradiction in adjecto?», oversatt av Benjamin D. Tyrybon, i Bassey Edem Antia (editor), *Indeterminacy in terminology and LSP – studies in honour of Heribert Picht*, Amsterdam 2007.

Somby, Ánde, *Juss som retorikk*, Oslo 1999.

Sollund, Marius, «Debatt – Rentesats ved internasjonale kjøp», *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2010 sidene 118–132.

Svernlöv, Carl, *Juridisk engelska – Modern affärsjuridisk kommunikation med praktiska exempel*, Stockholm 2008.

Tiersma, Peter Meijes, *Legal language*, Chicago – London 1999.

Tjaum, Arne, anmeldelse av Ulrik Rammeskow Bang-Pedersens bok *Slutafregning*, i *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2007, sidene 258–269.

Vinje, Finn-Erik, *Frihetens palladium – I språklig belysning*, Oslo 2002.

Vinje, Finn-Erik, *Lovlig språk – Om språk og stil i lover og annet regelverk*, 2. utgave, Oslo 1995.

Wessén, Elias, *Svenskt lagspråk*, Lund 1965.

White, James Boyd, «Establishing Relations between Law and Other Forms of Thought and Language», *Erasmus Law Review* Vol. 1, No. 3, 2008 sidene 3–22.

White, James Boyd, *Heracles' Bow – Essays on the Rhetoric and Poetics of the Law*, Madison, Wisconsin – London, England 1985.

White, James Boyd, *Justice and Translation: An Essay in Cultural and Legal Criticism*, Chicago 1990.

White, James Boyd, «Law as Rhetoric, Rhetoric as Law: The Arts of Cultural and Communal Life», i Thomas Morawetz, *Law and Language*, Aldershot – Burlington – Singapore – Sidney 2000 sidene 55–73.

White, James Boyd, «Thinking About our Language», i Thomas Morawetz, *Law and Language*, Aldershot – Burlington – Singapore – Sidney 2000 sidene 3–26.

Zweigert, Konrad og Hein Kötz, *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts*, 3., neubearbeitete Auflage, Tübingen 1996.